

अंधश्रोतरे

मुवाकर 'बंभू', यजमनीर (रानस्थान)

प्र. : या वैज्ञानिक युगात चंद्राचे (चंद्रायामाचे) वास्तविक रूप कळल्यानंतर त्याचा प्रभाव "चांदोबा" वर कितपत पडला, कळवू बाकात का ?

उ. : षण्मनशास्त्राच्या उदयापासूनच बरीचशी चंद्राच्या वास्तविक स्वरूपाची कल्पना ग्रंथांमधील आहे. उरी पुराणांत चंद्र हा एकाद्या मणसासारखाच मानला गेलेला आहे. आपला "बांदोबा" हे एक नाव, संकेत रूने आहे. "मुवाकर" हे चंद्रासामाचे नाव आहे. परंतु तुमचा न चंद्रायामाच्या वास्तविक रूपाचा परस्पर काही संबंध आहे का ?

के. जी. सरलाकुमारी, के. बी. हेमलता, कुण्म (भाद्र)

प्र. : चंद्राहून नक्षत्र किती मोठे आहे ? चंद्रबंडल आणि नक्षत्रबंडल या दोहोंत किती अंतर आहे ?

उ. : कोणीतरी त्याला हवे तसे एकाच तऱ्हेचे साध्या काढल्यासारखे गोलाकृती सूर्य (नक्षत्र) न चंद्र या पृथ्वीवर आल्यानंतर विस्तारत; परंतु वास्तविक पाहिले तर सूर्य हा चंद्राच्या ३०० पटीपेक्षा जास्त मोठा आहे. म्हणजे सूर्याला एक नक्षत्र मानून तुलना केली तर चंद्राचा व्यास १० हजारत एक होईल. बाबकी सुसंगत हजेर पटीने, तसपटीने मोठी नक्षत्रे आल्यात आहेत.

चंद्र आपल्यापरसून २,४०,००० मैल अंतरावर आहे. काही वैज्ञानिकांच्या मते चंद्र हा सूर्याचा उपग्रह असून सूर्या व चंद्र दोघे सूर्याचे उपग्रह आहेत. म्हणून पृथ्वी व चंद्राचे एकच संस्र म्हणता येईल. नक्षत्रमंडल नावाचे मंडल कोठेच नाही. नक्षत्रे परस्पर आपापुन फार दूर अंतरात. सूर्य हे आपल्याला सर्वात जवळचे नक्षत्र पृथ्वी व चंद्र हे सूर्याच्या वातावरणात आहेत. कृष्णगोपात

अंधश्रोतरे

[६६]

राजा म्हणाला ते ऐकून कुंभार त्याला म्हणाला—“महाराज, मला यथिष्ठिर म्हणून हाक मारतात मी कुंभार जातीचा आहे. हा जो वण आहे, तो तनूवारीचा वार लागल्याने झालेला नाही. एकदा मी खूप पिऊन झोकांड्या खात चालत असता एका खापराने पडलो. तेव्हा मला जखम झाली तिचा हा वण आहे.”

“बासं कर्म ! मी किती पूर्वपणा केला ? याच बलिष्ठ देह आणि मोठा चोरला वण पाहून फसलो !” असा विचार राजाने करून त्याला हाकलून दिले.

तेव्हा कुंभार म्हणाला—“महाराज ! मला हाकलून देऊ नका. युद्धात बासं शीरे साहस पाखुन ध्या !”

“तु किती बलवान बहादूर असलास तरी तुला हाकलून विलाच पाहिजे ! मागे एका

गोष्टीत म्हटल्याप्रमाणे ‘तु किती मोठा साहसी, सर्व शास्त्रांत पारंगत, बुंदर तरणा-बाई असलास तरी’, असं सिंहीण एका कोल्हाला म्हणाली होती, ‘तुमच्या चातीत जन्मलेला हत्तीला मारू शकणार नाही’, ते विसरून कसे चालेल ?” राजा म्हणाला.

“आपण म्हणालात ती गोष्ट कोणती ?” असे कुंभाराने विचारल्यावर राजाने गोष्ट सांगितली.

सिंहाने घडविलेला कोल्हा

एका खरण्यात एक सिंहीण व एक सिंह रहात असत. सिंहीण नुकतीच व्यायली होती. तिला दोन छावे झाले. सिंह दररोज शिकार करून एक प्राणी आणून सिंहीणीला आहार आणून देत असे.

एकदा सिंह काळोस पडेपर्यंत शिकार सोपीत राहिला, परंतु शिकार सापडली

केले नाही. भुकेने जीव कसावासा झाला असला तरी स्त्रीला, लिंग धारण करणाऱ्या लिंगाद्वारे, बाह्यणाळा, मूलांना, विशेष करून आपल्या आभ्यास आलेल्यांना ठार करू तय, म्हणे. तरी तू आजारी आहेस. नुकतीच व्यासली आहेस म्हणून आपल्या आभ्यासाठी तू काहीतरी खाद्य हा शेतलाच पाहिजेस. यासाठी तू माला ठार करून खाऊन टाक. एवढ्या आहारावर आपली भूक भागव. उद्यां याच्याहून नसलेला पोटा प्राणी घेऊन येतो." सिंह म्हणाला.

"कोवळे पिल्लू म्हणून तू पुरुष असून त्याला ठार केले नाहीस, तेव्हा, मी स्त्री जातीत जन्मून आणि आतां एक माता म्हणून म्हणवून आपले पोट भरण्यासाठी याला कसा ठार करीन?" भयभीत मृत्यु-समर्थादेखील निषिद्ध काम करू तय, कसं व्यभ्यस्त होऊ नये, असे शास्त्रवचन आहे. म्हणून मी या कोल्ह्याच्या पिल्लाला आपला तिसरा छावा मानून आपल्या दुधावर वाढवीन." असं सांगून सिंहानी कोल्ह्याच्या पिल्लाला अंगावर पाजले.

सिंहानीचे पौष्टिक दूध प्यास्यान कोल्ह्याचे पिल्लू क्रमाने वाढत गेले व मोठे हलक-पुष्ट झाले. सिंहाचे छावे व कोल्ह्याचे पिल्लू परस्परांतला जातिभेद ओळखू शकले

नाहीत. तिथे भावंडासारखे वाढले आणि मिळून मिसळून खेळू लागले.

एकदा त्रिमे भरण्यात हिरक असतां रयांना एके रागटी हत्ती दिसला. त्याला पाहतांच सिंहाचे छावे गर्जना करीत त्याच्या पाठीवर पडून बसले. तेव्हा कोल्ह्याचे पिल्लू त्यांना म्हणाले—“त्याच्या माटेला वाऊ नका. तो तुमचा हावबंदी आहे.” असे सांगून कोल्ह्याचे पिल्लू सिंह रहात त्या गुहेकडे जोराने पळत गेले.

सिंहाचे छावेदेखील आपल्या मोठ्या भावाची नक्कल करून हुरोत्साह होऊन हत्तीला सोडून पळू लागले. दूर सेनापती आपल्या जोरपराक्रमाने आपल्या सेन्याला प्रोत्साहन देऊ शकतो. परंतु होच घर

मिथरा पळवुन घेले तर सैन्य धाडकन पळून जाते नाहीका, तसे!

सिंहाचे छावेसुद्धा आपल्या गुहेकडे पळत जाऊन आपल्या वडील भावाचा मितरे-पणा—हत्तीला पाहून हो कसा पळाला, हे हसत खांबू लागले. कोल्ह्याला त्याचा भयंकर राग आला. त्याचे दोळे आय पाखडू लागले. ओठ 'धरपर' कापू लागले आणि त्याने आपल्या घाकट्या भावंडांना खूप सुनावले.

त्याच्या त्या बोलण्याचा सिंहाच्या छाव्यांना भयंकर राग आला. ते पाहून सिंहींण कोल्ह्याला म्हणाली—“बाळा रे, त्यांना तू असे बोलतां कामा नये. ती तुज्या घाकटी भावंडेच आहेत, नाही का?”

नाही आपल्या गुहेत परत येत असतां त्याला माटेत एक कोल्ह्याचे पिल्लू दिसले. ते कोवळे पिल्लू पाहून सिंहाचा त्याची कीड आली. त्याला ठार न करतां अलगद तोंडात धरून सिंह घेऊन आला आणि त्याने सिंहानीसमोर त्याला ठेवले.

“मला खायला काही आणले नाहीस का. प्रियकरा?” सिंहानीने सिंहाला विचारले.

“प्रिये, मला कोल्ह्याच्या या पिल्ला-शिवाय आणखी काही एक शिकार सापडली नाही. हा सुद्धा आपल्यासारखाच सुद्धे व नसले असलेला मांसाहारी प्राणी आहे शिवाय कोवळे पिल्लू आहे. म्हणून मी माला ठार

सिंहाने गोंड बद्दाह जे सांगितले ते ऐकून कोल्हाला आस्वस्व राग आला. म्हणाला- "मी पांण्यापेक्षा सोसात, सांगता किंवा कपारगात कोणत्या वावरीत लहान आहे, म्हणून हे माझी कट्टा करीत आहेत? मी आपल्या बातमणीच्याच दर्शन करण्यासाठी यांना जातोच्या आतां ठार करणार आहे!"

मिहीण हसत त्याला जवळीत म्हणाली- "बावा रे! तू मोठा झुर असशील, मोठा शिकलेला असशील, खूप सुंदर असशील, परंतु तुझ्या जशीत जो जन्म घेतो तो हत्तीला मारू शकणार नाही! म्हणून मी सांगते ते लक्ष देऊन ऐक. तू जन्माने कोल्हा आहेस, तू लहान जवळीत तुला पाहून नीव करून मी तुला अगावर पाजले व बाढविले. माझे छावे अजून लहान आहेत, म्हणून तू कोल्हा आहेस हे त्यांनी ओळखले नाही. म्हणून तू आतां निघून जा नका! तू आपल्या कोल्हाच्या कळपात रहा.

माहीतर माझ्या बाळा, तुला ओत घेतला पडेल!"

ते ऐकून कोल्हा प्राणभयाने बरथर कापत जो पळाला तो कोल्हाच्या एका कळ्यात जाऊन मिसळला.

राजाचे ही गोष्ट सांगितली व कुमाराला म्हणाला- "तू कुंभार आहेस हे माझ्या सैनिकांना कळव्यापूर्वीच निघून जा. नाही तर ते घट्टेघट्टे तुला ठार करतील."

कुंभार लगेच तेथून निघून गेला. याकडे ही गोष्ट सांगून म्हणाले- "भुर्झी! तू आपल्या बायकोच्या फंदात पडून मिचढोह करायला निघाला होतास का? परंतु एका गोष्टीत एका ब्राह्मणाची बायको एका अंगड्या मुलीच्या फंदात पडून आपल्या सर्व प्राणमोयांना सोडून आपले अर्धे आयुष्य सिंच्पाखोरीवर घालविलेल्या नवऱ्याचा वध करायला निघाली होती, तशी तुम्ही बायको वागली असती."

"कोणती गोष्ट मी?" सगरीने विचारतां माकडाने ही गोष्ट सांगितली.

अल्लूक मांत्रिक

[६]

[चंडनिना नगरावर स्थारी करायला निघालेल्या दुर्मुख नांवाच्या राजावर अल्लूक मांत्रिकाने जादूवाळ घालून काढली. ते पाहून दुर्मुख एका अंगरक्षकाखोबर खोड्यावर स्तर होऊन एका धरण्यातून गळून जाव अशा नागधन्य नावाच्या मोरांच्या नायकाने त्याला घोरीचा फास डाकून पकडले व घर ओढू लागला. पुढे-]

दोने चोर थरकाव उठवून देणारा आनाथ काडून जोरडत अंगरक्षकासमोर जाड्याच्या फांदीवरून उतरतांच तो बरथर कापत घोड्याचा लगाम जोराने ओवत म्हणाला- "अहो, माझ्या कंवरेला तलवार कोवत असली तरी मी निःस्वस्व आहे, असे समजा! माझ्या हातून तुम्हाला कोणत्याही प्रकारचा जात होणार नाही."

घोरीचा नायक घोड्याचा लगाम डाक्या हाताने घट्ट धरून आणि उजव्या हाताने तलवारीचे टोक अंगरक्षकाच्या कटावर ठेवून म्हणाला- "अरे ए, तू तलवार उपराजीस तरी ब्राम्ही भिणारे लोक नाही, तो पहा तुझ्या पुढे घोड्यावर गेलंता माणूस, माडाच्या फांदीला ओंढकळतो आहे. तुम्ही दोघेच आहां की तुमच्या पाठीमागून आणखी काही लोक या बाजूला येत आहेत?"

‘आपले काही अनुयायी मागून येत आहेत असे सांगितले तर विचाराचं संकेत टाकलं, की, माम्ही दोघेच आहो, असे म्हटलं तर टाकलं’ या विचारात अंगरक्षक असता राजा दुर्मख झाडाच्या फांदीला बांधलेल्या दोरीला बांधलेल्या बकस्यंतच मोठ्याने ओरडत म्हणाला-“मला हा क्षणान अक्षय झाला आहे, मोठे आहेस रे, अंगरक्षका!”

अंगरक्षक उत्तर देणार इतक्यात नागमल्ल त्याच्या कडात तलवार खुपसण्याची ओती दाखवीत म्हणाला-“म्हणजे तू अंगरक्षक आहेस तर, कशा तऱ्हेच्या व्यक्तीचा तू अंगरक्षक आहेस रे?”

Fullscreen 127 X

शान्ततर अंगरक्षक उत्तरल्यावर राजा दुर्मखाचा फांदीवर ओढण्याचा कसोशीने प्रयत्न करीत असल्याचा चोराचा नागमल्ल म्हणाला-“आपल्याला खूप पैशेबासे लोकच सापडले आहेत रे! ऐशमी वस्त्रे घातलेल्या माणसाला त्याची बंबर मोडल्याशिवाय हळूहळू झाली उत्तरव.”

झाडावरच्या चोराने दुर्मखाचा सावकाश झाली जमिनीवर उतरविले. लगेच दुर्मख त्याच्या पाठीला बांधलेली दोरी सोड-विण्याचा प्रयत्न करू लागताच नागमल्ल-शंजारी ते सर्व पहात असलेला दुसरा चोर दुर्मखाजवळ वाजून म्हणाला-“हुदया कंबरेला बांधलेली दोरी गळ्याला बांधणार आहेस का? इतकी गर्दी करू नकोस. तू कोण आहेस हे खरे सांगितले नाहीस तर ते काम बाम्हीच करू.”

इतक्यात झाडावरचा चोर आणि नागमल्ल दोघे तिकडे आले. नागमल्लने राजा दुर्मखाकडे पाहतापाहून डोक्यापर्यंत एकदा कोण नजरेने पाहून म्हटले-‘दुसरे हे श्रीमंती थाराचे कपडे, नवश्री केलेली ध्यात पाहण्यावर तू खूप श्रीमंत असल्या-सारखा दिसतो आहेस. प्रथम तुझ्याजवळ जितकी रक्कय असेल ती काढून समोर ठेव. नंतर तू आपल्या या अंगरक्षकाला थरी पाठवून दहा हजार होत मागव. तसे

तू करागला समार नपसकीत तर तू जिवंत घरी परतणार नाहीस. तुझ प्रेत त्या मुद्देत राहणाऱ्या बाबाला किंवा कोड्याला फराळ करायला मिळेल.”

ते ऐकल्यावर राजा दुर्मखाचा तो केवढ्या मोठ्या संकटात सापडला आहे याची जाणीव झाली. आपण कोण हे कळलं तर चोर आणि मोठ्या बसिसाच्या मोहाने आपला शिरच्छेद करून आपला शत्रू चंद्रशिला नगरीचा राजा जितकेतू याच्याकडे आपले डोके पाठवायला मागेपुढे पहाणार नाहीत. त्या ऐंशजी आपण एक श्रीमंत व्यापारी असल्याने खोटे सांगितले तर आपल्याला आपल्या अंगरक्षकाच्या हाती फक्त दहा हजार होतच मागविण्याची गरज राहिल, परंतु सध्यातरी आपण खोटे बोलण्याची गोष्ट बाहेर व्हावी तर...

राजा दुर्मख आपल्या प्रयत्नाचे उत्तर देण्याऐवजी मुख्यासारखा उभा राहून काहीतरी विचारात गडला असल्यासारखा पाहून चोरांचा नायक नागमल्ल चिडला व दातखोठ चावीत म्हणाला-“काय रे कोणत्या विचारात आहेस? काही तरी युक्ती काढून माझ्या हातातून निघून जाण्याच्या विचारात आहेस, नाही का?” असे म्हणत त्याने तलवार वचलकी. लगेच दुर्मख म्हणाला-“तू मागितलेस ते दहा हजार

होत कसे मागवायचे, याच विचारात होतो. माझे नाव दुर्मख वेट, मी उदयगिरीचा राहणारा आहे. आतां तर माझ्या जवळ फुटकी कवडीसुद्धा नाही!”

ते उत्तर ऐकून नागमल्ल आपचयंचकित होऊन म्हणाला-“इतकी श्रीमंती वस्त्रे अंगावर घालून आणि बरोबर फक्त एका अंगरक्षकाला घेऊन तू या जंगलातून प्रवास करतो आहेस म्हणावयाचास! बाम्ही तुझ्या या शण्यांवर विश्वास करावा म्हणतोस होय?” असे विचारोत नागमल्ल शंजारीच्या चोरांना म्हणाला-“बरे, माझ्या बांबरेला बांधलेली दोरी सोडा आणि याच्या गळ्याला बांधा. मी तेवढ्यात

अनुयायांकडे पहात म्हणाला—“शाचं बोलणं ऐकलं का रे? हे! आपलं नाव दुर्जय बोट म्हणतों आहे, आणि तो 'महाराज' म्हणून हाक मारतो आहे. त्याहुन जास्त आश्चर्य म्हणजे चांडाळ भल्लूक...जाणि ते जंगलात वाट चुकून भटकत आहे!” असे म्हणत तलवार उगारून नागमल्ल म्हणाला—“काय रे, तुम्ही दोघे बुद्धिभ्रम झालेले वेडे जाह! की आम्हांला भ्रमांत घालण्यासाठी या गव्वा मारतां आहां?”

राजा दुर्मुख काय उत्तर द्यावे या विचारात धावतून जाऊन डकडे तिकडे पहात असतां पुन्हा एकदा बगदी जवळ हत्तीचा विकार आणि अस्वलाचे ओरडणे ऐकू आले. ते ऐकल्यावर नागमल्लसुद्धा वयापली व एका चोराच्या म्हणाला—“अरे, तु झालावर चढून पहा तरी! एकाच वेळी हत्तीचा विकार आणि अस्वलाचं ओरडणे आहे की त्यांचं सांग करणारी माणसं तर नाहीत? हे म्हणताहेत त्यांत खरं खोटं किती आहे, पहा तरी!”

चोरा पंक्ती एकजण सपसप एका लाडावर चढला आणि मोठ्याने किकाळी फोडण्यासारखा ओरडून म्हणाला—“तागू! अरे तो दुर्जय बोट आणि त्याचा अंगरक्षक म्हणाला तेच खरं आहे! सोड वयापली

दुर्हाड हातांत घेऊन अस्वले-दोघे वाटेत बाड येणाऱ्या शांडाच्या फांचा आपल्या पुन्हाहीनं कापीत झाडं पाडीत तुडवीत येत आहेत.”

नागमल्लने भयकंपित आश्चर्याने चारी-बाबूला एकदा नजर फिरविली व जाता काय करायचे या विचारात होता, तेव्हा राजा दुर्मुख त्याचा हात वरून म्हणाला—“नागमल्ल! आपण जितके लौकर होईल, येवून पाय काढण्यातच आपले सर्वांचे हित आहे. पेशाच्या मोहाला बळी पडून स्वतःचे पीवित धोक्यात घालू नकोस. तुला हवें असेल तर साम्याकडे जेवडे पैसे आहेत ते देऊन मी तुला एक राज्यच खरेदी करून देईन.” बोलतांना दुर्मुख घरघर कापत होता.

अंगरक्षक चटदिशी घोड्यावर बसला व त्याला पळविण्याच्या तपारीत लगाम धरून नागमल्लाला म्हणाला—“नागमल्ल हरदार! तू या क्षणी आमच्या महाराजांचा जोब दाखविलास तर ते तुला आपले अर्धे राज्य देऊ शकतील. मी घोड्यावर बसून वायुवेगाने राजधानीकडे जातो आणि घरोघर सैन्य घेऊन येतो. आपल्याला काय वाटते महाराज?”

“हे काम तर मलाच जमेल, परंतु राजधानीला जायची वाट कोणती हे या भयंकर अरण्यात कळत नाही.” असे म्हणत

राजाने घोड्याच्या लगामाची दोरी त्या दृष्टीने घट्ट धरली.

नागमल्लने आपल्या दोघां अनुयायांकडे डोळ्याने लूण केली व पुन्हा आणि त्याचा अंगरक्षक दोघांकडे होलं बराचून पहात म्हणाला—“काय रे, तुम्ही दोघे खरोखरीच मूर्ख तैरी आहात नाहीतर पहिल्या-नंबरचे लबाड तरी वाहात. तिकडून त्या चांडाळाचे भल्लूक तुमच्या अंगावर धावून येत असतां तुम्ही कोठे तरी तुमची राजधानी आहे, तिकडे जाऊन सैन्य घेऊन येता आहां का?” नंतर आपल्या दोघां अनुयायांना म्हणाला—“या दोघांना दोन्हांनी बांधून त्या डोंगराच्या गृहेत धरून घेऊन

याला फाशी द्यायला एखाद चांगलं झाड हुडकतो.”

नागमल्ल अजून बोलतच होता, तेवढ्यात त्यांना दुरून कोडून तरी हत्तीचा विकार आणि त्याच्या पाठीमाळ चांडाळ अस्वलाचे ओरडणे ऐकू आले. त्यामुळे राजा दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक नखशिख घरघर कापू लागले. अंगरक्षक एकदा चवकडे पहात म्हणाला—“महाराज, मला वाटलं होतं की ते चांडाळ भल्लूक कोठेही वाट चुकून जंगलात भटकत जवेल, परंतु ते तर आपला वास घेत इकडेच येत असल्या-सारखं दिसते आहे.” चोरांचा नापक

या त्या चांडालाचे भल्लूक इकडच्या बाजूने तिघून गेल्यावर खरोखरी हे कोण आहेत हे पाहून घेऊ."

नागमल्लाने असे सांगितले व गुहेच्या बाजूला निघावा. त्याच्या अनुयायांनी दुर्मुखाला व त्याच्या अंगरक्षकाला दोघ्यांनी घट्ट बांधले आणि आपल्या झुडीसमूह ओढून नेऊ लागले. ते एका मोठ्या गुहे-अवळ पोचले त्याच वेळी नांगल भल्लूक झाडाच्या बाहुन त्या बाजूला येत असलेले दिसले. चांडाल दुर्मुखाला पाहून मोठ्याने ओरडून म्हणाला-"असं काय? लबाडा, तू खेवडी मापटलासच! आपल्या याच कुऱ्हाडीला मी तुझे रक्त पाजणार आहे."

असे म्हणत भल्लूक वृत्तीवरून जमिनीवर उडी मारून त्यांच्या पाठीमागे पळत आले. नागमल्लसह सर्वच वयकपित आले आणि पळत आऊन एका गुहेत धावले. भल्लूक रूपांतला चांडाल गुहेजवळ पोचण्याच्या आत त्यांनी एक मोठा वगड गुहेच्या तोंडावर बसविला. तरी आत सर्व थरथर कापतच बसले होते.

मल्लूच चांडाल गुहेजवळ गेला आणि गुहेच्या तोंडावरच्या दगडाला दोनदा लाय मारून ओरडला-"बरे, कोण आहां गुहेत युकाट्याने बाहेर या. मला राजा दुर्मुखाचे डोके ठेवडे हवे आहे. इतर कोणाच्या जिवाला घोका नाही."

ते ऐकून चोरांचा नायक नागमल्ल म्हणाला-"अस्मं! छान! या भल्लूकाला राजा दुर्मुखाचे डोके पाहिजे आहे म्हणे! चांडाला नसलेली आहे काय ही गानगड?" आणि दुर्मुखाकडे पाहून म्हणाला-"या जंगलाला लागून असलेल्या उदयगिरी राज्याचा अधिपती दुर्मुख नावाचा राजा आहे. मी कधी जंगल सोडून कोणत्याही शहरात गेलो नाही. म्हणून त्या राजाचे मी तोंडमुढा पाहिलेले नाही. तूच तो दुर्मुख-राजा तर नाहीस ना?" त्याने विचारले.

"मी दुर्मुख शेर आहे, उदयगिरीचा राहणारा. कोणते तरी भूत बसले आहेसे

वाटते या असल्याच्या मानेवर. याच्या बोलण्याकडे काय लक्ष द्यायचं रे? आपण येथून मुख्य बाहेर निसटून जायला एखादी वाट असली तर बोल. तू मागितल्या-प्रमाण मी तुला दहा हजार होत मागवून देतो." दुर्मुखराजा चोरांच्या नायकाकडे दोन मुढेने पहात म्हणाला.

"नागमल्ल सरदार! महाराज दिलेले बचन कधी मोडत नाहीत!" अंगरक्षक म्हणाला.

"गप्प बंद, मूखे कुठला! तुझ्या मानेवर मृतवीत तर नाही बसलं? या जंगलात पाऊल ठेवल्यापासून तू सारखा मला 'महाराज', 'महाराज' म्हणतो आहेस. पुन्हा असे म्हटलस तर तुम्ही मानच उडवीन, खबरदार!" दुर्मुख म्हणाला.

चोरांचा नायक लगेच दक्षकत्यासारखा उभा राहून इतर चोरांना म्हणाला-"आण मुदवान म्हणा, दुदवान म्हणा उदयगिरीच्या दुर्मुखराजालाच पकडलं आहे रे! कारण राजासिंहाय जाहीरपणे शिरच्छेद करण्याचा अधिकार इतर कोणाला असणार? हा दुर्मुख शेट म्हण-विणारा चुकून तर तेच बडबडला म्हणायचा!"

राजा दुर्मुखाला, गुहेच्या तोंडावरचा

करीत असलेल्या भल्लूकाच्या भीतीबरोबर गुहेतल्या चोरांच्या हातीच आपल्या जिवाला घोका असल्याची भीती वाटली. काही सूचना करण्याच्या हेतूने शेजारी बसलेल्या अंगरक्षकाला कोपराने खुणावून म्हणाला-"नागमल्ल! तुझ्या मनात माझ्या विषयी काहीतरी अंम सात्वासारखा दिसतो आहे. मी खरोखरच दुर्जयशेटच आहे! या जंगलात पाय ठेवल्यापासून माझ्या मोक्याचा मतिभ्रम झाला आहे आणि वाटेल ते बडबडतो आहे. नाचे मूढ चांगले दिसत नाहीत!"

"सामा करा, महाराज! सांगून ठेवतो." अंगरक्षक कळ जाल्यासारखा दुःखाने

नागमल्ल कपाळ दोन्ही हातांनी घट्ट धरून म्हणाला-“आतांच्या परिस्थितीत तु राजा जसजस काम किंवा शेट असलास काय मला काहीच तूकसान नाही ते भयंकर भयंकरमाणे गुहेच्या तोंडावरचा दगड बाजूला सरकवून आपण सर्वांची टोकी उडविणार आहे, यात मात्र शंका नाही!” असे म्हणत आपल्या दोघां साथी- दारांना म्हणाला-“आपण सरणार तर माहोंच, पण धाडस करून पाहतो. आपणच दगड बाजूला सरकवून आपण त्या चांडाळ मल्लकावर तुटून पडतो तर कसे होईल?”

दोघे चोर काही उत्तर देणार इतक्यात जंगमल्ल काहीतरी विचार करून म्हणाला-“नागमल्ल सरदार! त्या मल्लक वेधघारी चांडाळाची सृष्टी मल्लक मांत्रिक नावाच्या महामांत्रिकाने केली आहे. त्याच्या बगात रासताचे बळ आहे! आपण ह्या गुहेतच गप्प असून राहण्यात आपले हित आहे.”

त्याचे बोलणे संशयापूर्वीच चांडाळ मल्लकाने दोन्ही हातांनी धरून तो दगड

पहात म्हणाला-“अरे दुर्गुण राजा! बाहेर ये रे! तुझे डोकें कापून मी आल्या वाटेने निघून जाईन!”

“छान! म्हणजे शाने डूक घरला आहे तो एकट्या वा दुबळ राजावर की दुजय घोटवर; आपण चांचलो, बाबा! याला धरून ढकला बाहेर!” पोराना नायक म्हणाला.

दोघे चोर राजाचे दोन्ही हात धरून त्याला बोहीत नेऊ लागले. तितक्यात थोड्या अंतरावरून कर्कश आवाज ऐकू आता-“मी केव्हांपासून पाहतो आहे, काय आहे ही गडबड? वेजारच्या गुहेत वसवंड आहे हे माहीत नाही वाटते तुम्हांला?”

तत्क्षण चांडाळ मल्लक म्हणाला-“तु राक्षस आहेस होय? उग्रवंड आहे का तुझ नाव? मल्लक मांत्रिकच्या मंत्रवळात मंत्रवलेला परशु तुझी मान उडवीत आहे!” म्हणत राक्षसावर तुटून पडायला सरसावला. (समशः)

लोभाचे पास्तोपिक

विक्रमादित्यसं आपला लुट्टा मोडला नाही.

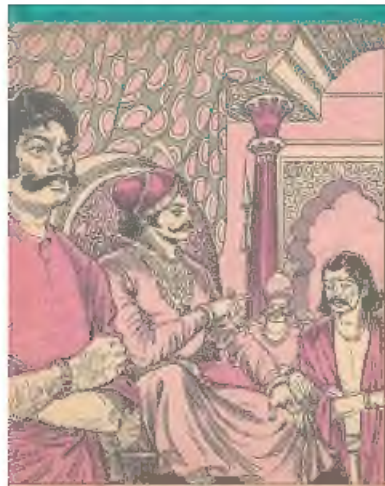
तो साडावळ गेला. प्रेत खाद्यावर काढून घेतले आणि पुन्हा गंधर्वाप्रमाणे सोनपणे समशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेताने मसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! मला हे कळत नाही की कोणता उद्देश साध्य करण्यासाठी एक उपाय म्हणून तू हे प्रेत खाद्यावर भेकून जाण्याचा श्रम करीत आहेस. परंतु साधन-गुढी नसेल तर साध्य प्राप्त होत नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला धर्मदास याची गोष्ट सांगतो. लक्ष वेकून ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वी एका राजाच्या राज्यधातीत धर्मदास व संगदास नावाचे दोन दरोडे-खोर रहस्य असत. दोघांनी दरोडे चालून पुष्कळ पैसे मिळविले. परंतु संगदास जे पैसे मिळवी ते काळजीपूर्वक सादवी आणि

संगदास मोठी

हा राजासमोर एक फार मोठा प्रश्न होता. चोरांना करण्यासाठी त्याने केलेले सर्व प्रयत्न फुकट गेले. म्हणून राजाने दवंडी पिढविली की जो चोरांची माहिती देईल त्याला एक हजार होन इनाम दिले जाईल. दवंडी ऐकल्यावर गंगादासला वाटले की आपणच धर्मदासच्या घराची माहिती राजाला कळवावी, म्हणजे आपल्याला एक हजार होन मिळतील आणि चोरी करून जी मिळकत होईल ती सर्व आपल्यालाच मिळेल. कोणी वांटेकदी राहणार नाही.

तो विचार मनात आल्याचरोबर गंगादासने राजाच्या दर्शनास जाऊन सांगितले की राजधानीतल्या सर्व चोऱ्या धर्मदास करीत जाहे. त्याने धर्मदासच्या घराचा परा सुडां सांगून टाकला. राजाने धर्मदासाला अटक करविली. धर्मदासाने तो जेव्हा करोत असल्याचे कळू केले. राजाने त्याची चौकशी करण्यासाठी एक दिवस ठरविला आणि त्याला तुरुंगातच ठेवण्याचा हुकूम दिला.

दोनतीन दिवसांनी राजाला कळले की तीनचार दिवसांपासून धर्मदास धर्मशाळेत दिसत नाही आणि धर्मशाळेतले अन्नदान बंद पडले आहे. राजाने धर्मशाळेत अन्नदान चालू ठेवण्याची व्यवस्था केली.

एक महिना लोटला. सर्व चोऱ्या बंद झाल्याचे लक्षात आले. शेवटी राजाने एके दिवशी धर्मदासाला तुरुंगातून तोंडप्याची आज्ञा केली आणि त्याला बांगला पगार देऊन धर्मशाळेचा व्यवस्थापक म्हणून नेमले. परंतु गंगादास मात्र तुरुंगातच राहिला. येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—

“राजा, त्या राजाने जसे कां केले? धर्मदासाने चोरी करतो, हे मान्य केले असूनही चौकशी बगैरे न करता त्याला सुटका दिली आणि घर त्याला धर्मशाळेचा व्यवस्थापक म्हणून नेमले आणि त्याला पकडून वेताळ गंगादासाला इनाम बगैरे काही न देतां तुरुंगात खिन्नपट ठेवले, हे का? या संकांचे समाधान कारक उत्तर

एक महिना लोटला. सर्व चोऱ्या बंद झाल्याचे लक्षात आले. शेवटी राजाने एके दिवशी धर्मदासाला तुरुंगातून तोंडप्याची आज्ञा केली आणि त्याला बांगला पगार देऊन धर्मशाळेचा व्यवस्थापक म्हणून नेमले. परंतु गंगादास मात्र तुरुंगातच राहिला. येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—

“राजा, त्या राजाने जसे कां केले? धर्मदासाने चोरी करतो, हे मान्य केले असूनही चौकशी बगैरे न करता त्याला सुटका दिली आणि घर त्याला धर्मशाळेचा व्यवस्थापक म्हणून नेमले आणि त्याला पकडून वेताळ गंगादासाला इनाम बगैरे काही न देतां तुरुंगात खिन्नपट ठेवले, हे का? या संकांचे समाधान कारक उत्तर

बाहीत असून तू दिले माहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची खंभर मारले होऊन तुझ्याच पांयावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"राजाचे चातुर्यच यात प्रगट होत आहे. धर्मदासच चोर आहे ही संका करण्यासारखे कारण राजाला दिले नाही. इलट धर्मदासच धर्मदाता होता हे कळायला पुरावा होता. कारण धर्मदासाचा तुरुंगात टाकले त्या दिवसापासून धर्मदाता नहीसा झाल्याचे लक्षात आले होते. शिवाय शिपायांकडून राजाला कळले असणार की धर्मदासाने घर सामान्य गरीबांच्या घरासारखे आहे. या उलट गंगादासाने स्वतःविरुद्ध अनेक पुरावे शक्यता बोलण्यावरून व बायणकुंडवरून दाखविले होते. तो धर्मदासाचा साथीदार असता तर त्याला हे कसे कळले की" धर्मदास एक चोर आहे? शिवाय गंगादास खूप चैनीत रहात होता व त्याने आपल्या एखादी पैसा मोठे घर बांधले होते, त्याहून

जास्त हा मूलपणा लक्षात घेता की धर्मदासाला कैदेत टाकल्यावरही तो चोऱ्या करीत राहिला. म्हणून राजाला त्याच्यावर संशय बाबला कारण झाले त्याची निराळी चौकशी करण्याची गरज उरली नाही. जाली धर्मदास हा चोर होताच. परंतु तो जाल्या चांगला मरणूस होता. कारण त्याने चोऱ्या करून जे कमाविले होते ते सर्व धर्मशास्त्रे अन्नदान करून करण्यासाठी खर्च करून टाकले आणि स्वतः बायणकुंडात रहात होता. तो कैदेत होता, परंतु तो गंगादासासारखा मित्रप्रीती नव्हता. आपण धर्मशास्त्राचा धाडू ठेवण्यासाठी खर्च करण्याचे ठरविले तर धर्मदास चोरी करण्याचे बंद करील अने राजाला वाटले. म्हणून राजाने या सर्व गोष्टींचा विचार करून धर्मदासाला एखादा मोठ्या पदावर नेमले."

अशातऱ्हेने राजाचे मोठे भय होताच तेव्हाच प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोबकळू लायला.

(कल्पित)

बायकांचा पगडा

रामू आणि सोमू दोघे बाळ होते. मोठ्या बाळ रामू चार डाळणी होवा. तो बोणगाडी कामगंदा पारीत तसे. सोमू बाळ होतात खूप काम करी व चारमे पीक काढी आणि बायलां कडे मागणून चार पैसे मागे टाकी. सर्व कुटुंबाचा खर्च त्यामुळे साधत असे. तो चार पैसे मिळवून कधी खर्चात लागतो.

रामूची बायको दुखार होती. ती नवऱ्याला नेहमी म्हणे—"छाकटा भाऊ कावाडकाट करून मिळवतो आहे आणि तुम्हाला वसून खाण्या लाज कशी वाटत नाही? तुम्हीमुंडा शेतात जाऊन काम करण्यात काय हरकत आहे?"

सोमूची बायको बरेच दिवस दिराचा अळशीपणा पडत होती. ती नवऱ्याचा दिवसभर घाम पाळणाना पाही व तिला दिराचा रंग येई. ती नवऱ्याला म्हणाली—"तुम्ही एवढी मेहनत कशात करतो? तब्येत बिघडवून घ्याल. तुम्हीमुंडा इतक्या घरात बसून की नाही रहात?"

हळुहळू बायका म्हणत त्याचा परिणाम दोघांच्या मलावर होऊ लागला. रामूचा स्वतःच्या अळशीपणाची बाय बाडू लागली आणि तो शेतात काम करू लागला त्याचा शेताच्या कामाची उत्तम माहिती थोड्याच दिवसात झाली.

या उलट सोमू घरी बसून राहू लागला आणि ऐदी झाला.

औषध नाही विश्वास

एक गावठी रामशास्त्री नावाचे एक वैद्यकज्ञा रहस्य असात ते फक्त औषधी वनस्पतींचा प्रयोग करून जमन भरलेला रोग दूर करीत. म्हणून त्याच्या गावच्या पंचक्रोशीत शास्त्रीबुवांना फार मान होता. शास्त्रीबुवा पैसांचे लोभी नव्हते. रोव्याची सेवा करण आणि त्याला बर करणे यातच त्यांना आपल्या विद्येची सार्थकता वाटते. रोगी वैदल ती एककम ते आनंदाने स्वीकारून, तरी त्यांना प्रगल्भी चांगली होत असे.

शास्त्रीबुवांनी आपली मुलगा गोविंद याल वैद्यकशास्त्र चांगले शिकवून आपल्या घंघाची वाढ व्हावी असा विचार केला. गोविंदने बडिलांकडून वैद्यकशास्त्र शिकून घेतले असले तरी वडिलांच्या निर्विषयी म्याच्या मनात जो आदेश असयला होता तो त्याच्या मनाने नव्हता. त्याला वाट की

वनस्पती व भावठे औषध हा शास्त्रीय दुरुवा कृत्रिमताच आहेत. म्हणून तो घाईराच्या परवानगीत मोठ्या शहरात जाऊन शास्त्रीय वैद्यकशास्त्र शिकू लागला. शास्त्रीबुवांनी विचार केला की मुलाने शास्त्रीय अभ्यास केला तर त्याला भ्रष्टाचाराला यश येईल.

म्हणून गोविंद वैद्यकशास्त्र ते शास्त्रीय अभ्यास व गणनांसाठी लढावात निघून गेला. काही वर्षांनी अभ्यास करून आपल्या गावा परत आला.

रामशास्त्रींनी गोविंदने वैद्यकशास्त्रात आपल्याहून जास्त पाविष्य गवाहन केले असल्याचे सांगून त्यांच्यालढले जे राते घेतले ते गोविंदने घेतले. गोविंदने घेतले परत घाईचे दिवसात शास्त्रीबुवांना असे जाहलून जाऊ की गोविंदने रागाचे निदान करण्यात निजसम एका आला नाही. म्हणून

मोठ्या पुरुषाचा आजाराचे आजारी असल्याचा रागाचा त्याच्याकडे पाठविण धावण व नील असे त्यांना वाटू लागले. शास्त्रीबुवा वैदलीत मात्र असे गोविंद गात हे गावठी रागाचा की बडिलांना वैद्यकशास्त्र व शास्त्रीय ज्ञान मुलाच नाही. तरी गोविंद गावठी औषध दळत ते त्याच्या यशाच्या पाचोवर अडथळी आणीत आले. त्यात एक दिवशी तो गोष्ट बडिलांना सांगूनही ताकी आणि गावठी इलाज करण्याचे मोठे देण्यात मळला दणवाचा अहवाणणाही केला.

रामशास्त्रींनी मनात हसले त्याला वाटले की मुलगा कळत नाही की तो लहान गावठी मोठ्या घाम घेत आहे. तरी त्याचे मन ते कुसविता म्हणून 'वाढू तू म्हण लहान ते वगळ आहे. माझे गावठी औषध घे. वैद्यकशास्त्राचा कामाला येतात तुझ्या आरख्या शास्त्रीय अभ्यास करण्याबरोबर शहरात राहणाऱ्या रोग्यांचा इलाज करणे जास्त बरे हाडले. म्हणून तू शहरात जाऊन थोडे केलास तर जसून रुग्ण येईल.

गोविंदला ते शहरावर वाटले परंतु दुर्दैवाने शहरात पोचल्यावर गोविंद स्वतःच आजारी पडला. आणि आजारी जातच गेला. रामशास्त्रींनी आपल्या मळाला

औषधपाणी पुष्कळ देऊन पाहिले, परंतु त्यांना घोडे देखील यश मिळाले नाही. एक महिला लोटली. गोवटी निराश होऊन रामशास्त्रींनी बराच विचार करून आपला एक शिष्य महादेवशास्त्री माला बोलावून त्याला गोविंदला इलाज करावला आणि तसे. त्याने ते मान्य केले.

महादेवशास्त्री गोष्ट म्हणजे महादेवशास्त्रीने औषध आपला सुरु केलावर थोड्याच दिवसात गोविंदला बाराम पडू लागला. शास्त्रीय ना आश्चर्य वाटत की शास्त्रीबुवांसमोर एका अहोभवा वैद्याला मान्य जे गावठी व गावठी एक शिष्याला कसे साध्य ज्ञान? सर्वांनी शास्त्रीबुवांच्या

समोरच त्यांचा शिष्य महादेवशास्त्री यांची बसणा कोर्ण

गोविंद चांगला बरा झाल्यावर महादेव-शास्त्री आपल्या गावी परत निघाला तेव्हा रामशास्त्रींनी त्याला चांगायला सांगून मुचविले की त्याने त्याच गावी राहून वैद्यकी करावी, गावात चांगली प्राप्तीही होईल महादेवशास्त्री म्हणाला- "गुरुवर्य! आपणासारखे अनुभवी वैद्य असताना मला येथे कोण विचारील?"

'नाही, मी हे गांव सोडून जायचं हरविल आहे.' रामशास्त्री म्हणाले

"गुरुवर्य आपल्याला या गावात खांगल यत्न प्राप्त झाले आहे अशा परिस्थितीत गाव सोडून जाण्याची गरज काय?" महादेवशास्त्र्याने विचारले

"वैद्य म्हणून प्रमा या गावात माझ्या मुलाचा इलाज करीत असतां अपयश मिळाल आहे. मी स्वतःच्या मुलाचा इलाज करण्यात यशस्वी झालों नाही तर माझ्यावर कोण विश्वास करणार? वैद्यवर विश्वास

रामशास्त्री म्हणाले

नंतर रामशास्त्र्यांनी मुलाला कोण-काणती औषधे दिली होती हे विचारून घेऊन महादेवशास्त्री म्हणाला- "आपण की औषध आपल्या मुलाला विनिर्दिष्ट तीच मी दिली होती'

'बरोबर! परंतु मी अजून ती औषधे मुलाला दत्त होणे ऐव्हा माझ्या मुलाचा विश्वास माझ्या औषधावर नव्हता. म्हणून मी तुला बोलावून औषधवाणी करायला सांगितलं तुझ्या औषधावर त्याचा विश्वास बसला, परंतु त्याचा परिणाम असत सारा की गावकऱ्यांचा माझ्यावरचा विश्वास उडाला पुढे कुटुंब मोठे आहे मी काय कीठे ही राहून कुटुंबाच्या सर्वांचा हवा तेचढा मिळवू शकत." असे चांगून रामशास्त्री पत्नीला बरोबर घेऊन दुसऱ्या गावी गेले महादेवशास्त्री त्याच गावी राहून आपला प्रदा करू लागला आणि त्याचा घड्यात चांगले यश मिळाले

कानउघाडणी

फार प्राचीन काळातली गोष्ट आहे, एकदा एका पोट्या पावड्यामुळे कितीक लोक होताहत झेव व अचान संपती नष्ट झाली प्रत्ये राजाकडे ययत भागितली परंतु राजाचा मरन कधी कधी हे कळतेन अक्ष्याचा सल्ला राजाना पसंत पडला नाही

राजाने हेराकरवी गिदिव पजेवी एक दाढी पावडिनी नंतर त्यांना शक्यत प्रजेबा पैम वेळून मदत केल्यात फावदा होईल की आप्ताच्या व अपयोगी वस्तु दिल्यास फायदा होईल या गोष्टीची लोकजी करून घायना सांगितले हेरांनी काही दिवसांनी परत येउन, बऱ्या प्रजेला वैद्यकी गरज असल्याने ३ अध्या प्रजना हात्य झडे असल्याच सांगितले तरी राजा काही निश्चय करू शकला नाही निर्णय देण्यासाठी राजाने एक समिती नेमली. या समितीने लोकांना वैद्यकीय मदत करावी अशी शिफारस केली त्या प्रमाणे राजाने मोठ्या प्रमाणात प्रजला पैसाची मदत केली

अंतर राजाने वेप पालटून स्वतः देशावर प्रवास केला आणि प्रजेबा काय वाटते त्याची माहिती काढून घेऊन राजाने ती संस्थांना म्हणाला "प्रजा तर कुलपन विक्षत आहे कीचो मज्ही काळाणणी करीत नाही. दादल पांम याबरोबर कोण्य श्रेयमुक्त नावाच्या माणसाने अन्नदान केले होते म्हणे लोक त्यावेच गोडवे मात आहेत." मला नम्रपण म्हणाला- 'महाराज? ऐत संकटाच्या वेळी जी मदत मिळते तीच वाढवते!'

मुलांचा डेरा

शांतिवन नावाच्या गावी श्रीपती व भूपती नावाचे दोघे वीसत गृहस्थ रहात असत. कधी काळी दोघांची परस्परांशी फार मैत्री होती. परंतु मार्यातल्या बांडगात त्यांचे घेव बाळग गेले.

शांतिवनापासून चार मैलांवर काली-पट्टण सापक एक गाव होते. तेथे दरवर्षी श्रीपती व भूपती दोघे जात असत. त्या वर्षी जन्मून परत येताना श्रीपतीने भूपतीचा आणि भूपतीने श्रीपतीचा वध करण्याचे ठरवून तशा तयारी करून ठवली.

जवळी त्यांच्या गावाहून बाण्याच्या वाटेवर वराचे एक माठ साठ होते. परंतु घंते वेळी तेथे गच्छिर्मन काळोख पडू लागत असे. त्या गावी श्रीपती पोचला की त्याचा खून करण्यासाठी भूपतीने मारेकरी तमून ठेवले होते. एकडे श्रीपतीने वडाच्या अलीकडे एक तलाव होता. त्याच्या बांधण्या

आठ लघुन राहून भूपती त्या जागी आला की त्याचे मुढके उडविण्यासाठी बापले मारेकरी तमून ठवले होते.

त्या वर्षी जेव्हा फारच लागली भरली होती. इतर खेळांवरील सर्वात जास्त गमतीदार 'मुलांचा डेरा' म्हणून खेळ होता. त्यात या देगात मुलांना प्रवेश नव्हता. फक्त मोठ्यांनाच प्रवेश मिळत असे. त्या हयाच्या समोर दाराकडे एक विचित्र पुरुषच करून एक म्हातारा बाबुल उभा होता. तो एक कोणी सिद्धपुरुष होता. त्याला मशालाची जागली माहिती होती. तो तमंत पहायला येणाऱ्यांना एका गमतीदार आवाजात सांगे, 'या देगात पाऊल टाकून बापाच्या बालपणातल्या भयानी जमतीची भजना पाहून घ्या!'

देगातून बाहेर येणारे सर्व लोक जोराने हुमत खिदळत बाहेर येत होते. श्रीपतीला

वाटले की आजून पाहुं तर या गमंत कमी आहे तो ते मनात आल्यावर तो बायकोला घेऊन त्या देगात गेला आणि दहा वर्षांचा मुलगा आला. थोड्या वेळाने भूपतीमुढा आपल्या बायकोला घेऊन देगात शिरला. तो देखील दहा वर्षांचा मुलगा आला. त्यांच्या बायका पांच महा वर्षांच्या मुली आल्या. परंतु त्यांना तेथे कोणी त्यांच्या बालमैत्रिणी भेटल्या नाहीत. म्हणून त्या लगेच परतल्या आणि पुन्हा स्वरूपरूपात आल्या.

श्रीपती व भूपती दोघांनी जात गेल्यावर आपापल्या बायकांना ओळखलसुद्धा नाही. परंतु परस्परांना मान ओळखल व दोघे परस्परांना प्रमान भेटले. दोघे देगातल्या मुलांवरील बराच वेळ खेळले.

त्या देगात मुलांनी खेळण्या लायक सोपाळ, घसरगुडी वगैरे वस्तू होत्या. श्रीपती व भूपती दोघांनी त्या खेळात भाग घेतला. त्यावेळी, म्हणजे बालपणी दावे जोवरच-कडक मित्र होते. वरीलवर अभ्यास करीत खेळत आणि मारामारी करीत तरी लगेच विसरून पुन्हा खेळात हात घालून घरी परत जात. एकदा पोहोचला श्रीपतीने दार लावला. त्याला पोहोता घेत नव्हते. भूपतीने बुडी मारून त्याला बांधविले होते. एकदा भूपतीचा पाद मुरगळला होता. एक पाऊल देखील टाकणं अशक्य झाले होते. तेव्हा श्रीपती त्याला आपल्या पाद मळाला बसवून घेऊन गेले. त्या सर्व गोष्टी दावेना जाणवल्या.

डेन्नातून बाहेर पाऊल टाकतच दोघे स्वस्वरूपास आले. परंतु त्यांची मनमाथ धार पालटून गेली होती. डेन्नाच्या वात असतांना त्यांच्या मनांत जो बदल झाला होता त्याच मन स्थितीत दोघ बाहेर आले त्यांच्या बायका पूर्वीच बाहेर येऊन त्यांची वाट पहात होत्या. परंतु त्यांना त्यावेळी बायकांना भेटण्याची गर्दी वाटली नाही. त्यांनी परस्परांचा खून करण्यासाठी परस्परिच्या वाटावर भारेकरी नेमून ठेवले होते त्याचीच भाववण होऊन जास्त काळची वाटकी आता त्यांना ते घुणित कार्य करण्याची इच्छा उरली नव्हती. कारण आता ते वाट मिळाले होते. मग परस्परांचा जीव धेण्याचा विचार मनात कसा राहणार ?

काळोस पडू लागला होता. भूपतीने आपल्या बायकीला एका खेळलीच्या माणसाबरोबर गाडीतून पाठवून दिले आणि श्रीपतीला काही सांगितल्याशिवाय पळत वडाच्या झाडापर्यंत गेला. श्रीपतीने देखील

भाग १ कथा संपूर्ण आयुष्य आयुष्यीला गरीब असतिले व स्वतःपायी क्षपाक्षप चाळू लागला.

भूपतीने घाबरत पळत जाऊन वडाच्या झाडाजवळ बसतून ठंबलल्या मारेकऱ्यांना निघून जायला सांगितले. तिकडे श्रीपतीने मुठा तलावाच्या काठाआड लपून बसतून ठंबलल्या मारेकऱ्यांना पाठवून दिले.

खंडी दोघ मुख्य रूप आपआपल्या घरी पोचले. दोघे परस्परांच्या वैरविषयी विचार करू लागले. तेव्हा त्यांना तो सवे प्रसंग एक वाईट स्वप्न पाहिल्यासारखा भासला. मुसच्या दिवशी दोघे भेटले तेव्हा दोघांनी कितो तोंड हस्य करण्याचे ठरविले. हातं दे परस्परांना सांगितले. परंतु त्यांच्या पुत्रा भाड झालेल्या मैत्रीत त्यामुळ व्यत्यय आला नाही. मुलांच्या डेन्नात पाऊल टाकण्यापूर्वी त्यांनी जे जे केले ते सर्व मूर्खपणाचे असल्याची त्यांची खात्री झाली. त्यानंतर पुढील आयुष्यभर दोघे आदर्श भिन म्हणूनच ओळखले गेले.

खोटे नाणे

एक व्यापारी कोणावर तरी रागवत होता. कधीकधी त्याला खोटे नाणे देऊन मुठ बिकत घेतला होता. त्याच्या गदीत व्यापाऱ्याच्या लक्षात तो गोष्ट आली नाह.

इतक्यात व्यापाऱ्याचे ध्यान दुकानासमोरच्या भिकऱ्याकडे गेले. तो जमिनीवर पडलेली कोणती तरी पत्रकळीक वस्तू उचलून विणत घालीत होता. ती पत्रकळीक वस्तू म्हणजे रुपयाचे नाणे होते.

हा रुपया माझा आहे मला दे' व्यापारी ओरडला.

'आपण श्रीरक्षक नसून, तरी खोटे नाणेतां काढा' भिकारी म्हणाला.

व्यापाऱ्याने त्याला समजावत ते शत्रुने की तुला मी बघां रुपया देतो तू ते रुपयाचे नाणे मला परत दे. भिकऱ्याने बघां रुपया घेतला आणि दुसऱ्या भिजानना त्याला काढून व्यापाऱ्याला तिला आणि निघून गेला.

इतक्यात व्यापाऱ्याची बायको तेथे आली आणि काहीतरी गाधू भागले कारण तिच्या मुलाने एक बरा रुपया काढं तरी पोंकला होता.

ते एकदा व्यापाऱ्याची झोलीक फाटली. भिकऱ्याला बघां रुपया देऊन त्याने स्वतःचा रुपया परत घेतला होता. मंतर त्याने तो रुपया काढून पाहिला तो खोटा रुपया होता. म्हणजे त्या दिवशी सगळी उठल्याबरोबर व्यापाऱ्याने दोन खोटे रुपये संवादने केले होते.

तोळ

एका शाळात शंकर व पार्वती नावाचे एक जोडपे होते. पुष्कळ विद्यार्थ्यांनी त्यांना एक मुलगा मिळाला. त्याच्या कपाळावर चिमेच्या बिरांगुळा एक तोळ होता.

त्या नवरात्रासकोला अमावस्येच्या तिळोचि शुभ शुभ माहर्त होते. शंकर बाबंदाने हाडी आजूत म्हणाला- "अप ए० व्हो तरी! कायल्या मुलाला राजपेण आहे!" पार्वती म्हणाली- "तो लहोी म्हणजे राक्यावाचने लक्षण नव्हे. एका विद्वानाचे मे लक्षण आहे!"

दोघांचे आविर्भूत मुठण भासं दोष परस्परगंवर विठली. ठेवडपात एक सिकारी दादसमीर येडल ओरडला- "बाई, एक भाकर वाडा गरिवाला."

नवरात्रातलीही त्यांच्याकडे पाहिले आणि परस्परकिडे प्रस्नार्थक दुन्टोने पाहू लागली. कारण त्या सिकाऱ्याच्या कपाळावर चिमेच्या बिरांगुळा तिळाचा डाग होता.

समुद्रमंथन

देवांवांनीने कुछ जलकानुसलेके वानू होते. देवांना वादू जगल के असुत-पान करुन मुत्पुत्रर चित्रय मिळविला तरच राक्षसांना जिकरी शक्य आहे म्हणून ते मेरुपर्वताखवळ असुतांना ज्ञात्र कथवयला गेले.

परंतु त्यांचा जोड व्यर्थ गेला शेवटी ब्रह्मदेवाने त्यांना सांगितले की समुद्र मंथन केल्यावर असुतशास्त्री होऊ नकेल परंतु राक्षसांच्या सबलीशिवाय समुद्र मंथन वाचणं शक्य नव्हते.

अमृतप्राप्ती झालेल हे कळल्यावर दानव देवांच्या शेरोवर सत्तकार करायला गयला. जेव्हा तेव्हा मध्य पर्वतलाग नवी कण्ठ्यावे ठारले हा दवीना दुर्गे हवी, देवांनी नागराज वामुकीची विनवशी किर्पे वायवीने होकार दिला.

संज्ञात राहुत घाटीकर अथवा घाटीकी
रही ठहुरत स्वायत्ता मान्य केले वर
देवांनी वासुकीला कोपनीक्या शत्रु
अणि दोनघोनी तोंडाक्या बाजुन वर
रफा लपकाने राहुत घाटी कर

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥
 ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥
 ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥
 ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

धाम्नीच्या भंडातून विषाच्या जखमा
बाहेर येऊ लागल्या आणि सर्व जग
जखम की काय आहे चाहू नजाले
चव्हाई देवांनी शंकराच्या विजयिने
शक्याने सर्व क्षुधाहून विष पिकून
द्रुकले त्याचाकट विषामूळ निडाकाळा
हम्या व त्याचे नाव तेजस्कंद ज्ञाने

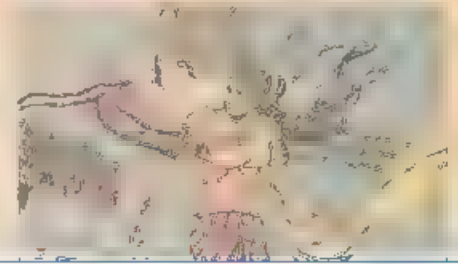

दानयांनी अमृत पाहिले व व्यायला
धावले. देव सावध होतो ते अमृत
पचवताना पाहजे अमृत/सादो देवा.
दान्यांचे गूढ भाव शोके तेव्हा धान्य
तरी किकिसेंथ विवृष्ट उभाच्या उभा
राहिला.

न्यायतत्त्व समुद्रातुल्य लक्ष्मी कोस्तुभ.
पाणिजातक, ऐरावत खर्चै रत्नै
मि. १३ ३ तत्त्व न्याय न्याय
द्विः

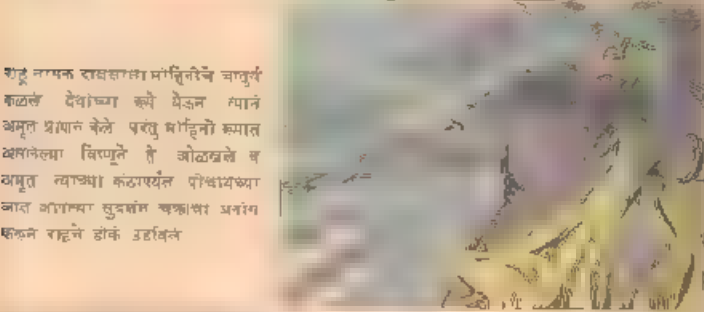
इतिव्याप्त तेषु एक अपहृत्य सुन्दर हस्ते
 काली तिष्ठा पादुग देवाङ्गनशर्वाणि युद्ध
 उचले तिले दोषाणां वपृत वाट्टन
 दृष्टवान् साम्य केले तिष्ठ्या सदर
 ॥१॥ ॥१॥ ॥१॥

मोहित रूपे मातली ती सुंदर स्त्री
म्हणजे स्वतः विष्णूच होता त्याला
माहीत होते की राघवसोना अमृतवाप्ती
माली तर विलंबावर भकव घईच
म्हणून माहितीरूपे विष्णून अमृत
कल देवांतरच भाषण करायला दिस

शत्रू नामक राघवसोना माहितीने जातुन
कळले देवांच्या रूपे घेऊन त्याने
अमृत प्राप्ति केले परंतु माहिती रूपाने
असलेल्या विष्णूने ते ओळखले व
अमृत त्याच्या कंठापर्यंत पोचवण्या
जात आल्या सुदृशेन वक्रासा अनांग
करून राहणे हाक उडावले

राघवसोना ती नकाही कळली तोपर्यंत
अमृत वाटण्याचे काम संपले होते
त्या अमृताने एक घेऊन मिळाला
ताही देव जमर घाले. त्याची
शोषिण बुद्ध कलन पाहवोना देवनीकना
मून हावजून लावले

शिपायांचा संघ

कोवळ राज्यात सर्वथा सुख, शांती आणि
समाधान बस करीत असे बशा
राज्यात एकाएकी मोठ्या प्रमाणात चोऱ्या
होऊ लागल्या चोऱ्या नव न्हाव्या यासाठी
राजाने सैन्याचा उपयोग काढण्याचे ठरविले,
परंतु त्यावेळी राज्यावर बाहेरच्या शत्रूंची
स्वारी होण्याचा धोका होता म्हणून
मंत्र्यांच्या सल्ल्यावरून राजाने चोरांचा
शोध लावण्यासाठी शिपायांची एक बस
तुकडी उभी केली

त्यानंतर शोधपाच दिवसांनी चोऱ्या
बसी आल्या दोन तीन वर्षे राज्यात
पुन्हा सुखशांती राहू लागली परंतु पुन्हा
काही दिवसांनी चोऱ्या होऊ लागल्या
आणि या क्षेपस शिपाई चोऱ्या नव करण्यात
सपयशी ठरले

अस कां झाले? त्याचे उत्तर एका
अकलेष्या रूपे एक पंथ. शिपाई बार आणि

बरोडळोरकडून लाव घेऊन त्यांना कैद
करीत नाहीत. ही अकला बरो मानून
प्रजंत शिपायांविरुद्ध उचल प्रचार करायला
भुरवात केली

शिपायांच्या प्रमुखांना त्यांच्यावर
लावलेला हा आरोप त्यांचा अपमान
करण्यासाठी अश्लेषां भानून राजाकडे
त्याविरुद्ध तक्रार नली

राजाने त्यांचे म्हणणे ऐकून घेऊन
म्हटले-“मी तुम्हांला नमल होते ते तुम्ही
चोरांचा शोध लावून त्यांना कैद करावे
या साठी परंतु चोऱ्या नव त पडता
वाढतच आहोत याचा अर्थ असा मानावा
लागेले की प्रजेला वाटते आहे तो इश्या
खर असला पाहिजे किंवा तुम्ही सर्व
अग्राव्य तरी आहोत”

ही गोंठ शिपायांना अपमानास्पद
वाटली सर्वांनी मिळून संपावर जाण्याचे

ठरविले ते कळल्यावर राजा व प्रजा दोघ चाबून गले कारण चोरांना शिपाई सपावर असल्याचे कळले तर त्यांना सारे रान धोकळून होणार

शिपायांनी राजाच्या भेटून अशी खट घातली की ते प्रजेची जी सेवा करीत आहेत त्याबद्दल प्रजेसमोर राजाने जाहीर स्तुती करून त्यांची पाठ पोटाची, ठरच संप मागे घेण्यात येईल ही खट सहजी मान्य करण्यासारखी नव्हती राजाने त्याविषयी विचार करून उत्तर देण्यासाठी अजबची मान्य घेतला परंतु त्या अवधीत शिपायांनी काम करायचे बंद केल होते म्हणून राणाने विचार केला की प्रजेच्या दिनासाठी शिपायांची अट मान्य करावी

परंतु मध्यवर्ती प्रजेचे काही प्रतिनिधी राजाच्या भेटांत गेले व त्यांनी निवेदन केले-“महाराज! आपण शिपायांना केल्या सपाबद्दल विलकूल फिकोर करू नये. जाहीरपणे त्यांच्या सेवेची स्तुती करण्याची मुळीच गरज नाही

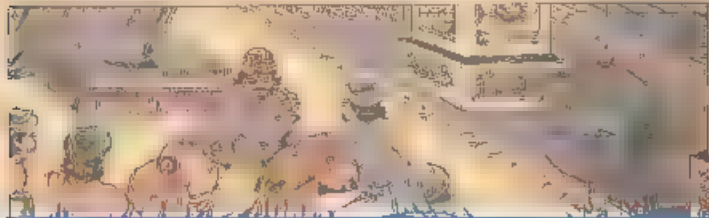
राज्यास चिंतायलं- असे का? याचे फ ही कारण?

‘कारण शिपायांचा संप सुरू झाला तेव्हापासून राज्यात बोऱ्या व्हायच्या बंद झाल्या आहेत” प्रजेच्या प्रतिनिधींनी सांगितले

राजा चकितच झाला त्यानंतर त्याने चवकशी केली तेव्हा कळले की राज्यातल्या चोरांच्या मनात पालट झाला होता आणि शिपायांपैकीच काहीनी चोरांचा बंद सुरू केला होता

शिपायांनी संप पुकारला, त्यावरूनच त्यांचा अपराध उघडकीला आला होता तेव्हा शिपायांचा प्रमुख प्रसंग जळखून तरमला आणि त्याने राजाना भेटून संप माग घेतल्याचे निवेदन केले आणि आपल्या अपराधाबद्दल क्षमा मागितली

राजाने देखील त्या दिवसापासून शिपायांचे काही अधिकार कमी केल आणि त्यांच्याकडूनही नजर देण्यासाठी एक नवी यंत्रणा उभी केली

औषधा शिवाय खोकला गेला

महादेवशास्त्री नामक एक वैद्यकशास्त्राचा गवसून मानले जाणारे ठाणवार साहेबांच्या बाजूच्या घरात भाड्याने कागा घेऊन वैद्यकी करू लागले तेव्हाही वैद्यकशास्त्र आणि इनामदार रोवाची मंत्री वाढू लागली इनामदार साहेबांना पदवी खोकला दामा तरी वैद्यकशास्त्राची देखून तो बरा करील एकदा इनामदारसाहेब वैद्यकशास्त्रात म्हणाले “वैद्यकशास्त्राची माहिती तब्येत निघवत घालते आहे, त्याचे कारण काय हो?”

वैद्यकशास्त्राचे इनामदारसाहेबांना समजावून सांगितले आणि दुसऱ्या दिवशी आपल्या दुन्या बावी निघून जाताना म्हणाले-“इनामदारसाहेब! तुम्हाला काही गरज भागली तर येना कळवा!”

त्यानंतर बरेच दिवस गेले इनामदारसाहेबांकही वैद्यकशास्त्राची निरोप लागली नाही एके दिवशी वैद्यकशास्त्राचे इनामदारसाहेबांना येतायला गेले आणि विचारले-“आपण काही निरोप पाठविला नाही? तब्येत पांथरीत आले का?”

“निरोप पाठवायची गरजच पडली नाही हो!” इनामदारसाहेब म्हणाले

“होय, यथोक्त आहे” औषध जवळ असत की गरज पार भासले! औषध नसेल तर खोकला जवळपास फटकत नाही” वैद्यकशास्त्राचे

रंग बदलणारा कोवडा

एका गावी एक म्हातारी रहात असे तिच्याजवळ एक पांढरा सुअ कोवडा होता. तिचा तो कोवडा म्हणजे जीव की प्राण बाट. त्या गल्लीतले लोक कोवड्याच्या सोदपत्ते कोवड्या करीत

एके दिवशी तो कोवडा गल्लीत खात फिरत नाहीसा झाला आपल्या खुराडात धरतला नाही म्हातारीने शेजाऱ्या पावा यांकडे जाऊन कोवड्याची चक्कली केली, परंतु कोणी पाहिलाच नव्हता. तिला त्या दिवशी अज गंले भाटी की झोम आली नाही

खरोखरी तो कोवडा त्या दिवशी त्या गल्लीतून एकदा नी निसटला तो क्षातखात दुर्गम व तिच्या भल्लीन किडन चवय्या गल्लीतल्या कोवड्याबरोबर खात अमना त्या कोवड्याचा मालक खडू यान त्याची

माहिती. त्याचा तो पांढरा सुअ रंग व उंच मान पाहून लोकांना मोठ्ठा त्यात बटविशी त्याला घुरले आणि त्याला पिवळा रंग देऊन आपल्या कोवड्याबरोबर आपल्या खुराडात ठेवले

रामचर तो कोवडा खंडूच्या खुराडात राहिला उजाडल्यावर खंडूच्या मूळाने आपल्या इतर कोवड्यांना मुरादातून बाहेर काढले तेव्हा म्हातारीचा कोवडा 'कुक' 'कुक' करीत तडामा व पळून गेला खंडूला ते कळताच तो त्याला शेजाऱ्याला निघाला

मध्यंतरी म्हातारीचा कोवडा लाखेची खंडणी करण्याचा गोपूच्या पंगडात गला गोपून त्याला बाह्यमण आठवड्याच्या बाजारात त्याला विकून बांगले पैसे मिळवायचे ठरविले स्थाने त्याला पकडल व त्याच्या मालकाला ओळख पटू नये म्हणून

आणि आपल्या अंगणात पावलास एक दोरी बांधून त्याला ठेवले. त्याला खावला बोवसे क्षण टाकल आणि स्वतः आपल्या कामान गेले शाला

म्हातारी आपल्या कोवड्याच्या सोघात होनीच ती आपल्या शेजारच्या शेधा तिघांना बरोबर घेऊन कोवड्याला सोघीत गोपूच्या घरासमोर आली तिला तो कोवडा पिवळा तिथ्याबरोबर आल्या लोकांनीपण त्या कावड्याला ओळखल तो कोवडा म्हातारीचाच असल्याची त्यांची खात्री पत्ती म्हणून गोपू आणि म्हातारी बरोबर आलेले लोक यांची कोवड्यासाठी बराच वेळ वाचावाची झाली

त्याच वेळी गावचा पाटील तिकडून नास होता त्याने म्हातारीला विच

म्हातारे! काय भातगड आहे? म्हण. त सांगितल की गोपून तिचा कोवडा चोरला आहे आणि तिन आपल्या बाजारांतून तो कोवडा तिचाच असल्याची माझ देवविली तेव्हा गोपू म्हणाला--'पाटील माहेर तो कोवडा खरोखरी पिवळ्या रंगाचा आहे मी त्याच्या अंगवर हा पांढरा रंग लावला

त्या वेळी तेथे गेले झाली त्या मर्दाने खडूमुढा माला होता. पिवळ्या रंगाची

गोष्ट एकदाच तो पुढे होऊन म्हणाला-

पाटील माहेर! हा पिवळा कोवडा माझा आहे सकाळपासून मी त्याला शेघता आहे तो माझा मला देवविण्याची कृपा करा" तेव्हा पाटील गोपूला म्हणाला

'तू दुसऱ्याचा कोवडा घोरत त्याचा खरा रंग लपविण्याचा प्रयत्न केलास या अपराधा-बद्दल मी तुला पंचवीस रुपये दंड करतो"

तेव्हा खंडू कोवड्याला उचकून घेऊन जाऊ लागला पण म्हातारी आडवी उभी राहून म्हणाली--"तु यांना नंधार काय?

माझा कावडा आहे! ' पाटील तिथ्या-कडे पाहून म्हणाला- हा कावडा तुझा कसा काय म?

निचे पा लक्ष्मी आर्पितके जी हा कोबरा
त्रिच्या पदच्य़ा कोबडपासारखाच आहे,
गोमूत कोंबट्याच्या श्रमावत्तर पांढरा रंग
पुसून दाखविता तेन्हां पिक्कळा रंग आलेला
दिशतो गोपू लगेच ओरडून म्हणाला-
“पहा पाटीळ साहेब! बाहेर की नाही
‘पिकला’ रंग”

४२३. इत्यादिशब्दा मन्त्रे नैवेद्यावरं
नमावान् ह्यन्तु नही शब्दलेख एक नामया
भर ण भगवन्त आर्य कवचयत्ता
वन्द्य ध्वं वाङ्मं नव्हां एहिमान पंदरे
पाणी निशाले आणि त्या पाठोपाठ पिवळें
पाणी निशाले आणि केंवडयाना जरा
रंग बाहेर स्वच्छ दिसू लागला.

प्रोटलानं दशकावने विचारलं—'गंधू!
काय रं ह? तू तुम्हा कळिहा गिवला आहेस
म्हणाळास आणि हा तर पांढरा शुभ्र आहे?'

“बुकल पार्टील, मल्ल वाटल की माझा
पिछळा सोबड्डा हो ह्याच असावा!” असे
सांगत स्वतः पाव व हू मारता तेव्हा
गावू म्हणत ला- ‘गरील माहुद’ वा

तैन्हुं तो पिबळ्या ॥ गाय ॥ न ॥

लट्टनं पट्टका सिद्धिगण आगका अरुणगणने
 श्रील्लिखन व पट्टकापे पाय अरुण भूगणपद
 ' माफ करा पाटील

मरुतु पाटेललाने त्यांच्या माफ येथे गाई
दाखि म्हाताजीच्या पाठ्या कोठेजायचा
व हा रंग बदलत झाला रंग दाखवण्या-
साठी की रंग बदलतायेत हे संकट पाहिले ते
संपन्न देशाच्या सौख्य व तेवढेच वसुधैव कुटुम्बकम्
पाटेलाने हे संकट म्हाताजीला दाखविले

हूतापी अग्नि- पात्री बाईय मला
है वैसे नकोत गा दागिन गाव वग गा
दोघानी कोंबडा कापूर खाला अन्न तः
मी काय कैल जमन माक्षा क बडा मला
परत मिळाला, एवकंन पुः ।

पाटील दोषांना म्हाणाला त्या म्हाणा
दीक्षा शेरमनगामून काही गिवा आणि
असास्या लबाड्या असेल ।

ह्याचा ते भाग कोणत्या प्रकारचा आहे
आणि त्याचा प्रभाव काय आहे

कांक्षारूपम संक्षं मय दत्ताची साधना

एक श्यामिणी मङ्गल तसे श्यामिणी
 जन्मनात त्याचा हात धरुन रा कोणी मङ्गला
 एकंदर मंगल श्यामिणी आता नाच निरगळ
 दागले आणण एक क्षण श्यामिणी आणि
 नमत मग्न ह नाच काही दडिली
 विचार करत आपल्याला तब ठेवत नाही
 राखभर मे अक्षय्यातच लवकरच राईल
 आणि श्यामिणी अंधळ नाच स्वत च सकर
 असे ठेवत सकर जन्मनाच अथ अहं राभ
 कथा[२]

दयाया दिवशी व्याख्यात जा कणी
जन्मकुरी दसवयला श्राव व्यापक
प्रवकात मल श्रावनी इतुत्र या
रा मल्लो पद्धती या मल मज व
मिगित व गणु मल श्रावना
मल्लु हाक मारुत व परु को
जरावे लफ व या मल्लु मल्लु

महानुव हाक भारीत, ते महणाले-

“आम्हीबुवा ! आम्ही तुम्हाला छद्मानुषा-
पासून ‘मंगलशास्त्री’ म्हणूनच हाक
मारीत आलो. कसा निराश्रय नवान
हाक मारणे आम्हाला नाही आवडणार.”

ते तं कुर मंगलदायकं न। आपन्दा भगवत्
राश अगता द ते कच्छावरम मीक्षत दृश्या
एका पातो गत तथ शक्यत्वात् न च
मोक्षान क्रीक न्यूनो ओष्ठो न स्यात्

एक दिवसा एक पाक एकादश्या राकः
 ६।३ ५५ भावा सावर्ताववाच्य वाशकान
 रावतावा माली गहन निनाय हो
 राकः जैलनाल वा रचावाला ?

१. पवनत लावू २. फांद्या म्हांगाला ३. ताई
 ४. काय ५. पिता ६. दादर ७. फांदी ८. न
 ९. काकड १०. जेजुरी ११. तहलत ना १२. शक १३
 १४. तिसरा डोळा १५. भगभग करून भस्मीकृत
 १६. करतो तशी ही लाकडं जळती १७. नाहीतर

मी आपलें शंकर नाव बदलून टाकीन ' ते एकूंत शंकरशास्त्री विचार करू लागले- एका सामान्य लाकूडफोड्याचे नाव 'शंकर' आहे! आपलें नावही तेच?"

शास्त्रीबुवांनी कणैच विचार करून आपले नाव लक्ष्मीपती ठेवून घेतले जन्म- कुंडली दाखवायला दुसऱ्या दिवशीं जो कांणी आला त्याला शास्त्रीबुवांनी बजावून सांगितलें की त्यांना लक्ष्मीपती' या नावानेच बोलवाचें पणु त्या गावचे रहणारे सवें वीरसैब लिंगायत होते त्यांनी लक्ष्मी- पती या नावाचा उच्चार करप्यात पाप असल्याचे सांगितलें. म्हणून शास्त्रीबुवा संतापून ते गाव सोडून आणखी एका

गावी जाऊन राहू लागलें तेथे त्यांनी आपलें नाव लक्ष्मीपती धारत्री असल्याचे सांगितलें

एके दिवशी शास्त्रीबुवा गावातल्या सावेंजोतक भगवाडाच्या ओट्यावर असून ज्यानिमशास्त्रावर तो लिणें पड्यान हेत तेव्हा एक भिकाऱा ' एक रुप्य १८८८- पतीच काय' म्हणून म्हणत तेच आला

ते एकूंत शास्त्रीबुवा दवरले त्यांनी त्या भिकाऱ्याला त्याचे नाव विचारलें. ज्येष्ठ आपलें नाव सुरात मान लक्ष्मीपती' असल्याचे सांगितलें शास्त्रीबुवा लक्ष्मीपती भिकाऱ्याला निरोप देऊन विचारान पडून आपल आणि भिकाऱ्याच नाव एक करी? म्हणून त्यांना आपल नाव 'अमर' असाच अर्थ ठरविलें

दुसऱ्या दिनमागासून त्यांच्याकड पणायला त्यांनी बजावून सांगितलें की त्याच नाव बदलून अमर असे दाल अट म्हणून पुढे केला हाक मारायची आली तर 'अमर' या नावेच एक गराना परंतु त्या गावातले लोक वैराग्य होत त्यांना लक्ष्मीपती हे विष्णूचे नावच आनडें त्यांनी निरुन सांगितलें की त्याच लक्ष्मीपती हुन सव पडून आले व ते त्याच नावान बालाथगार

शास्त्रीबुवा संतापले आणि दुसऱ्या एका गावी जाऊन राहू लागले. त्या गावात 'अमर' या नावेच लोक त्यांना ओळखत

एके दिवशी ऊजावतांच त्यांची मोल- करींग सध्यागांळी घालायला आला ताहो शास्त्रीबुवा सदा घालून रागळी काडल्या. जिवाय घराबाहेर पडत तेमत म्हणून त्यांना मातकरणांचा सवा आला त्याच वेळी भोळकरीण घाईघाईन आली व उभिरां येण्याचे करण खोशू लायली. म्हणाली- काय सांग शास्त्रीबुवा! आज आमच्या घरासमोरचा तीन वर्षे वयाचा 'अमर' नावाचा मुलगा एकाएकी देवाघरी गेला आईवाडिलाचा गवुडला एक मुलगा जना त्याच दुख पाहून सगळ पाप तयून होतयेच ना

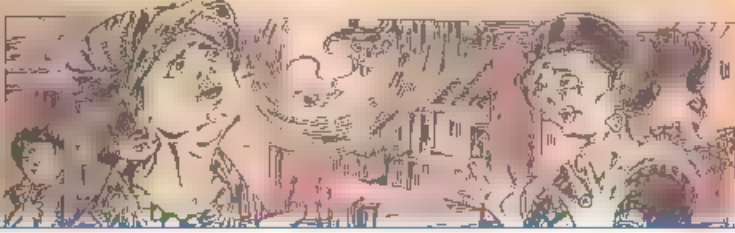
ते एकूंत शास्त्रीबुवागा घरी आल्यासारखें झाले किती घमास त्याच्या आईवाडिलांनी त्याच नाव अमर असे ठरवून आणि तीन वर्ष लोहताच त्याच्या पमाचे वांकवणें साव शास्त्रीबुवांना बापसाग नव्या गावाची

चोड आली नाव बदलून मी नवदा नून केली. शास्त्रीबुवा आपल्या मला 'वे कांकीपुरमचा परतले

कांकीपुरमच लोक शास्त्रीबुवा ना आठरण काडून म्हणत होत- आपण मलांना किती हुडगणा हासविला' त्याला शंकरशास्त्री म्हणल यमन वर काय विषयत असो' आपण एका घागत्या ज्यानिम्याला उगाच नाव सोडून जाऊ दिलें.

शास्त्रीबुवा आपल्या गावी परतलेले पाहून गावच्याना परमानंद झाला आणि प्रेमाने त्यांनी त्यांना शंकरशास्त्री म्हणत हाक मारायला सुरवात केली म्हणाले- 'कोळे मेला होता हो, किती दिवसांनंतर भेट होते आहे?'

तेव्हा शास्त्रीबुवांनी लाजलेल्या किंवा सकोच सोडून नमोवण त्यांना विनंती केली- "माझ नाव शंकरबिंदूच नाही आईवाडिलांना मला 'मंगल ह शुभ नाम दिल आहे त्याच नावान हाक मारीत जावे मजा तेच नाव आवडते

मुताची पीडा टळली

वाणी व बर्मा दंपतींना मुलवाळ नव्हते परंतु दोघे स्वराज्याको इतक्या चांगल्या स्वभावाची होती की गावकरी त्यांच्या सुखभावाविषयी नहमी बोलत

एकदा रात्री फार जोराचा पाऊस पडू लागला. बसलेधार बुष्टीच चालू होती. दोघ जेवायला बसणार इतक्यात बाहेरच्या दारावर बाप ऐकू बाली. दार उघडून पाहिल तर एक तरुण बघती ओलीचिब बाहेर उभी

तरुण माणूस म्हणाला—“अम्हो बाहारात जायला निघालो होतो पावसात सांपडलो आजची रात्र आपल्याकडं काढायला मिळेल का ?”

“आत या,” म्हणत वाणीने त्यांना आत पायला सांगितले आणि त्यांना जेवा-यला वाटून त्यांना झोपायला अंधकूण पांचकूण तयार करून दिले

त्या दोघांचं जेवण झाल्यावर अन्न दोघां पुरेसे उरलं नव्हतं वाणीने पत्नीला बाऊन घ्यायला सांगितले आगळी थोडा नात भाकरी काही करून घ्यायला घरात ताकड नव्हती; होती ती निवून गेली होती परंतु बर्माने उरलेलं अन्न अर्धेअर्धे दोघांनी वाटून घ्यायला हट्ट केला. दोघे त्याप्रमाणे खाऊन सोपली.

पहाटे कोणाचा तरी रडण्याचा आवाज ऐकून दोघांची शोष मोडली. बाहेरचे दार उघड होत व दारात रात्री आलेले पाहुणो रडत बसली होती. माणीला आयचरं वाटले तिने त्या बाईला रडण्याचे कारण विचारले

“काय सांगू बाई! माझं जकीबच फुटकं. मी रात्री तुमच्या घरी आले नसते तरच बरं झालं असते तुमचं परस्परान्वरचं प्रेम पाहून ते म्हणाले—‘तू कधी या बाई-

सारको भाव्याचो कागलौस का? जी बाई नवऱ्यामाठी धडडा त्याग करायला तयार नाही तो बायकोच काय?’ नंतर मी पुष्कळ सांगून पाहिलं पण तिकडे दुर्लक्ष करून ते निघून गेले. स्वभावाने थोडं हठीच आहेत ते आता परत येणार नाहीत”

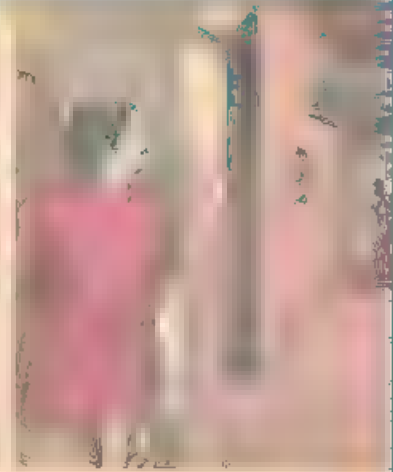
त्या बाईचे नाव चंद्रमती होते बर्मा निच्या नवऱ्याच्या शोधार्थ दिवसभर हिडला, परंतु पत्ता लागला नाही

“मला माहीत आहे, ते आतां परत येणार नाहीत. मला माझं म्हणण्यासारखं बाणवो कोणी नाही कोठे तरी विहिरीत उडी टाकून जीव देते, जाला.” म्हणत चंद्रमती रडू लागली

तिची ती स्थिती पाहून पत्तिपत्नीचं हृदय विरजळलं तबराह बायला असेल तरच बाईचं आयुष्य सुखाचं दोघांना तिला समजवतून सांगितले “काहू काळजी करू नकोस तुझ पती येईपर्यंत तू रहा बायल्या घरी”

त्या दिवसापासून चंद्रमती त्या घरात त्या कुटुंबातली एक म्हणून राहू लागली ती तशी गरीब स्वभावाने दिसली. राजी तोच ठेपाक करी

एक महिना आला बर्माचा मित्र मुंगरी

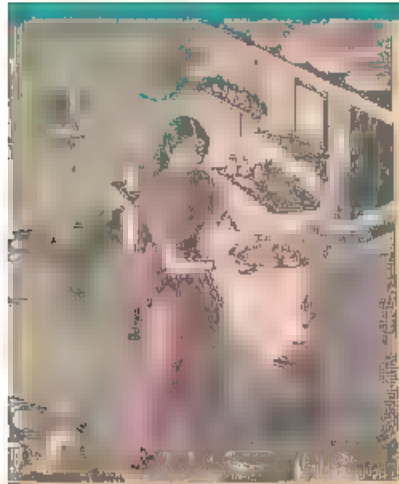

आला, तसा तो दरवर्षी एकदोनदां थई मागच्या खेपेस आला तेन्हां घरात चंद्रमती नव्हती अर्थातच ही नवी बाई कोण हा अंश त्याच्या चर्येवर स्पष्ट दिसला तिच्या-विषयी मित्राच्या तोंडी त्याने सर्व एकलं तेव्हा त्याला थोडं आश्चर्य घाटलं रात्री चंद्रमतीनेच तर्घाना जेवायला वाढलं जेवणो झाल्यावर मुंगरी बाहेर वऱ्हांड्यातच खाट टाकून झायला

त्याला बरीच त्रास लागला रात्री झोप आली नाही मध्यरात्रीच्या सुमारास त्याला कोणं तरी फुसफुसत बोलल्याची चाहुल लागली चंद्रमती हातास दिवा घेऊन हळूच

गळत गेली तिच्याकडे द्यायला उभा रा

पाहिले सैपाक घराच्या पलीकडच्या खिडकीन वार वाजले

मुरारीला संशय आला. चंद्रमतीने सैपाकघरात पाऊल टाकताच तो उठून बाहेर गेला. उभा राहून तसे प्रकार पाहू लागला. चंद्रमती सैपाकघरात जाऊन खिडकीतून भात आमटी, भाजी व दही एकेक करून बाहेर कोथाला तरी देत होती.

बाहेरचा माणूस म्हणाला- 'माणखी किती दिवस म, अस क्षध्या रात्री जेवायचं? काहीतरी करून तिजोरी उघडून द्यायला लागल तू चेऊन का नाही शंत?' तो माणूस काळोखात होता. म्हणून मुरारीला त्याच तोंड दिवले नाही.

अताजांना कोठ या घराच्या मकाच विवनास माझ्यावर बसू लागला आहे. पोटाचीर घरा किडल्याच्या जुडव्याची जागा लोकरच कळेल."

३ म्हणून मुरारी बिचार करू लागला- 'ही बाई दिसायला माळी दिसते, पण वस्तूत दिसते आहे. माझ्या मित्राच्या चांगुलपणाचा असा दुरुपयोग? थांबा, दुसऱ्या नोटकी मी लोकरच करू करतो. असा बिचार करून तो पुन्हा जाऊन खाटवर पडला.

दुसऱ्या दिवशी त्याने चंद्रमतीची तवाची वाणी व घराच्या बांगुल त्याच्या वनाला दुसऱ्या दिवशी त्याने चंद्रमतीची तवाची वाणी व घराच्या बांगुल त्याच्या वनाला

दुसऱ्या दिवशी मुरारी बापल्या मित्राला चंद्रमतीला ऐकू जाईल इतक्या मोठ्या आवाजात सांगू लागला. 'बाबा रे बाबा! रात्रभर माझा डोळ्या लावला नाही. दुसऱ्या घरात भुतादकी भुलू झाली आहे. कोठकं तरी भुलू आलेलं दिसते आहे. मी पूर्वेकडे खाट ठेवली होती ती पश्चिमेकडे सकाळी आलेली दिसली. मी खिडकीत प्यायला राणी ठेवले होते. ते खाटखाली आलेले होते. मी भूवाकतेतून मीत नाही म्हणून बर, दुसरा कोणो असता तर मारच झाला असता."

बाबा रे बाबा! रात्रभर माझा डोळ्या लावला नाही. दुसऱ्या घरात भुतादकी भुलू झाली आहे. कोठकं तरी भुलू आलेलं दिसते आहे. मी पूर्वेकडे खाट ठेवली होती ती पश्चिमेकडे सकाळी आलेली दिसली. मी खिडकीत प्यायला राणी ठेवले होते. ते खाटखाली आलेले होते. मी भूवाकतेतून मीत नाही म्हणून बर, दुसरा कोणो असता तर मारच झाला असता."

तसे चिण्याचे कारण नाही मीच भुताला पळवून लावायला संशय शिकलो आहे." मुरारी म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी तो बाजारातून पैजण आणून रात्री मघूनमघून दाखवू लागला. नंतर त्याने उशी खाटवर उभी ठेवून तिच्यावर पांघरूण घालून ठेवले आणि मागच्या दारी जाऊन सैपाकघराच्या खिडकीचे दार वाजविले.

मघ्याच वेळाने चंद्रमती आली व हावे खापचे पदार्थ मांडयात नोट लावून ठेवून ते तिने तबऱ्याला समजून मुरारीला दिले. मुरारी लगेच घरात गेला आणि ते मांड घेऊन चंद्रमतीच्या खाटवर ठेवून खाट सोडी बाजूला सरकवून गुपगुप बाहेर जाऊन आपल्या अथरणावर जाऊन पडून राहिला.

चंद्रमती थोडा वेळ मांड घेत मिळले म्हणून वाट पहात राहिली आणि खिडकी बाहेर नवऱ्याला न आलेल्या पाहून थोडी चकित झाली. तिन सैपाकघराचे दार बंद केले आणि आपल्या खोलीत जाताच मोठ्याने किकाळी फोडली. एकून वाणी व वर्मा घाबले. आली मुरारीमुढा त्याला काही माहीन तबऱ्यासारखा आला.

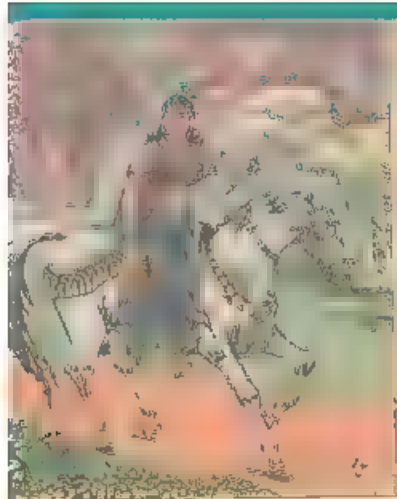
चंद्रमती घाबऱ्या स्वरात म्हणाली-

"भुतादकीची गोष्ट खरी आहे. मलासुद्धा पैजण बाबल्याचा बाबाच ऐकू आला. तिकडे ठेवलेली खाट या बाजूला झाली आहे. हे पहा, सैपाकघरातलं मांड माझ्या खाटवर आलं आहे. म्हणून उठून बसले. तिने त्या खोलीत शोपणार नाही असे सांगून टाकले.

मुरारी तिला धीर देण्याचे सोंग करीत म्हणाला- 'तुम्ही कोणी म्यायचं कारण नाही मी भुताला पळवितो." त्यानंतर तो लागोपाठ दोन दिवस रात्री पैजणाचा आवाज करीत राहिला. म्हणून तबऱ्याने खिडकीच्या दारावर थाप मारली तरी

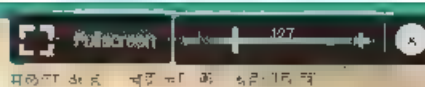

बृहस्पती चंद्राच्या हुताळा भूणाळा-
“याचा तोंडावळा माझ्यासारखा आहे. हा
माझाच मुलगा आहे. याला चंद्राचे रूप,
रंग काहीच नाही” आणि त्याला परत
पाठवून दिले. हुताळे परतल्यावर चंद्राला
ते सर्व सांगिले.

लग्नेच चंद्र राक्षसगुण ग्रहण करून युद्धाला
सज्ज झाला. देवदानवांचे यावलले युद्ध
पुन्हा सुरू झाले.

तेव्हा ब्रह्मदेवाने मध्य पट्टेच युद्ध थांब-
विले. या सर्व प्रकरणांला मुळ कारण अशी
जो तारा तिला बोलवून त्याने विचारले-
“पाहिलेच तुझ्यामुळे केवळा हा पोंपळ
झाला आहे तो? तर तूच आणि हा कोणाचा

मल्ला आहे. चंद्राचा मी म्हणतोच.
तारा ब्रह्मदेवाच्या नजरेला नजर मिळवू
अकाली साहो! मात खात्री करून घ्यावर
म्हणाली “चंद्राचा, चंद्राचा, चंद्राचा!”

ब्रह्मदेवाने लग्नेच त्या मुलाला चंद्राच्या
हाती देऊन भोजन मिटवित अशा तऱ्हेने
बृहस्पतीची बायको जो तारा तिच्या घाटी
चंद्राला जो मुलगा झाला तोच वृष हाय?
या मुलाला पुढे पुरुरवा नावाने मुलगा
झाला त्याची कथा अशी

पुरुरवाचो कथा

एक काळी सुद्युम्न नावाचा एक मांडा
राजा होता. एकदा तो वारच्या काही
मंत्र्यांसह घोड्यावर बसून शिकारीला
निघाला. ते कुमारन नावाच्या एका भदर
दनात पोचले. ते वन पाहून त्याच्या मनाला
फार आह्लाद वाटला. परंतु त्या पाठोपाठ
सुद्युम्न व त्याच्याबरोबर जातल्या उत्तर
सर्वांना बकस्मात स्त्रीरूप मिळाले. इनकेंच
नव्हे तर सुद्युम्नाचा जोडा सुद्धा घातो
झाला असे कसे झाले, हे सुद्युम्नाला कळले
नाही तो विचार करू लागला हे कसे
झाले? आतां मी या रूपान राज्य किंसे
करणार? सुनृषी युद्ध कसे करणार?

सुद्युम्न ही कथा सांगत असता त्याला
शौनकादि मुनींनी विचारले परंतु राजा
व त्याच्या बरोबरच्या सर्वांना स्त्रीरूप

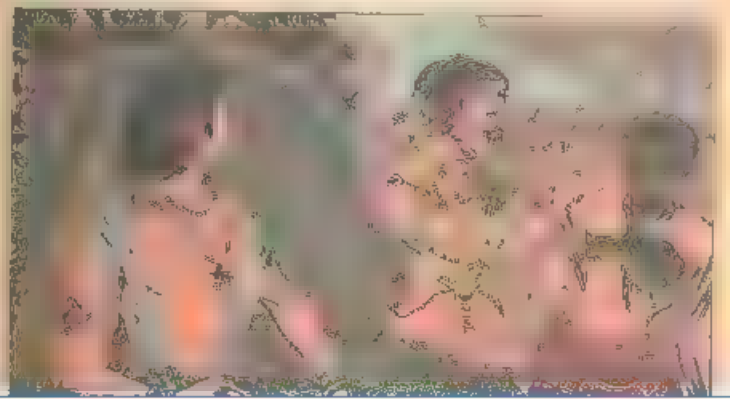
मिळाले. तारा हा वृष हाय? मुल हाय?
लागला, एकदा भनकमनंदनादी मुनी शंक-
राच व दशनाला कुमारवतान गेले अश्या
पावेली शंकराबरोबरच्या परिवाराला दिने
अरुण्यात दिसली. लगेच ते सर्व मार्ग फिरले
आणि नारायणवनाच्या बाजूला गेले अर्थात
ज सुद्युम्न त्याची जाणवे शक्यामळे पावेली
फार लाजली. तिला त्या केळी चे दुःख
झाड ते पाहून शंकराने असा निषेध घालून
दिला की त्या वनान जो कोणी पाऊल
ही चालला स्त्रीरूप प्राप्त होईल सुद्युम्न
व त्याच्या बरोबरच्या सर्वांना स्त्रीरूप
पण्याचे द्वेष कारण

त्यानंतर सुद्युम्नने इला हे नाव धारण केले
आणि आपल्या सखींबरोबर त्याच वनात

राहू लागला. काही काळ नाला याणि
चंद्राचा मुलगा वृष यान इत्यादी पाहिले
आणि इलानेस्त्रीरूप त्याच वना त्याला
पाहिले दोघांचे परस्पराने प्रेम जडले
त्यांना जो मुलगा त्याचे नाव पुरुरवा

त्यानंतर इलाने आपले कुलपुत्र वसिष्ठ
यांचे स्मरण करताच स्त्रीरूपात असलेल्या
सुद्युम्नाला होत असलेल्या धानसिक
कण्ठची वसिष्ठ मुनींना कल्पना झाली
व त्यांनी शंकराचे ध्यान करून
तपश्चर्या केली शंकराने प्रसन्न होऊन
दर्शन दिले

वसिष्ठ मुनी हात जोडून म्हणाले
“शंकरा! आमचा राजा सुद्युम्न वाला
परत त्याचे पुरुषरूप देण्याची कृपा कर”

संकर म्हणाला-“वसिष्ठा! मी दिलेला क्षाप कसा बदलेल? पण एवढं हांक शकेल की सुखुल्ल एक महिनाभर पुरुष व एक महिनाभर स्त्री असा पाळीपाळीने होत राहील वसा वर मी देतो”

जसा तऱ्हेने वसिष्ठ मुनीच्या कृपा प्रसादान सुखुल्ल पुरुषरूप मिळताच आपल्या रामबानीत परतला आणि राज्य करू लागला तो पुरुषरूपात असे तेव्हा महिनाभर राज्यकारभार पाही आणि स्त्रीरूपात असे तेव्हा अंत पुरातच राही माहेर यत नसे हे प्रजेच्या आवडत नसे

मुलगा माठा हार्दपर्यंत जसा तऱ्हेने राज्यकारभार पहात राहून सुखुल्ल तपश्चर्या

गुरू मावून त्याच्याकडून नऊ अक्षरी मंत्र “ॐ श्री नारायण नमः” हा घेतला आणि त्याचा जप करीत तपश्चर्या करीत प्रसन्न त्याच्या मुदनाने महादेवीने सिंहावाहनावर बसून त्याला दर्शन दिले. सुखुल्लाने स्वतःला विस्तरून निवा स्नायपाष्ट केला आणि दिव्या अन्नपत्राने तो भूक झाला

सुखुल्लानंतर पूरुषवान् अनेक वर्षे उत्तम तऱ्हेने राज्य करीत आणि अनेक यज्ञ करून प्रजापति दानधर्म केला त्याचे भोदर कार्त्तिक न इतर गुणच वणन म्हणून जवळी त्याच्यावर मादित जाली त्यानंतर निला ब्रह्मदेवाच्या दयापासून पृथ्वीवर थांबे लागले तेव्हा तो पुत्रवांछा भटका व त्याच्याशी लग्न करण्याचे मान्य करून म्हणाला- “वाङ्मयजवळ राह मध्ये थापत मला या स्वन कथा मलापेक्षा जास्त जवळचे वाटताने त्याचे न स्वयं कर पाहिजेस तत्त तू दत्त रूप कधी माझा दृष्टीस पडला जसा तथेच आणखी एक श्रम आहे आहे का तू मला म्हणे शायला तू दिल पा हजम तू थारपी कोणीही अट मांडलास तर मी तुला मांडून निघून जाईल

त्या शब्द असे गुरूकडून मान्य करून तिच्याशी लग्न कर आणि कोणी वर्ष तिच्या वरवीच सुखी वला तो आगबिलासात

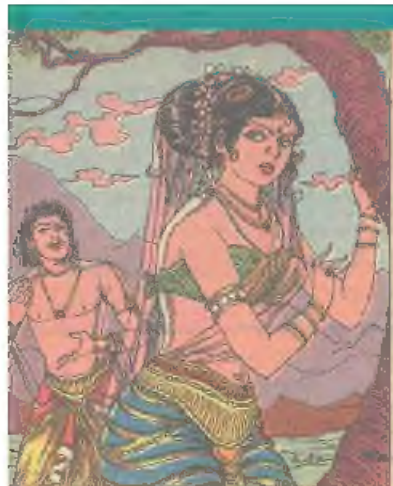
पूर्णपण निमन झाला आणि धर्माधिकार व मोक्ष हे पुस्कार्य पूर्णपणे विसरला ऊर्जशी मुद्रा पुरुरवाच्या प्रदीप असे निमन झाली ती ती स्वर्गलोकांला व ब्रह्माला पूर्णपणे विसरून गेली

ऊर्जशी व पुरुरवा परस्पर प्रेमात स्वतःला व आत्मा विसरून गेल्याचे पाहून इडांने तिला परत वागावण्याचा विचार केला तो पथर्वांना बघावून म्हणाला-“स्वर्गात रंभा आदि अनेक जन्मरा आहेत परंतु ऊर्जशी उत्तमान नर्गाचो शास्त्रान तष्ट झालो आहे म्हणून काय वाटल ते करून पुरुरवाला फावून भेंडरोच अपहरण करा, म्हणजे आपले काम साधेल तरतय निषा, आणि हे काम पूर्ण करा

गंधर्व पुरुरवाला कळू न देता एका काळोस्या रात्री सेंडरांला पळवून घेऊन आले तो आरहु रागात नव्हा कवेरा पुरुरवाला म्हणाली- मला स्वतःचा मुला पेक्षा जास्त जवळची वाटणारी मेंढरे कोणी बोलून घेऊन येऊन असतां तू वायकां-खारखा पहात बसलास का? तू त्यांचे रक्षण करशील अशी खात्री होती, म्हणून मी थोड दुर्लभ केले आणि तू असमर्थ आहेस हे मला महीन तमन्यात दाखी मत्तर घातवून उमल असे मांगून मोडाला जाले ते पुरुरवाला म्हणाली

बापत्या प्रियतेच्या दुःखात दुःखी होऊन पुरुरवा स्वतःचे भान न राहल्याने चोरांचा पाठलाग करायला नम्यावस्येतच

भटकत फिरला व अचानक मूढ दैशात त्याला ऊर्बशी दिसली.

तिच्या जवळ जाऊन तो गदगद स्वरात म्हणाला—“माना पुण्यावर ओढादेखील राग नाही. तुझं मी काही वाईट केले नाही व करू इच्छित नाही. तुला चुकून सुद्धा उलट उत्तर दिलं नाही. मी सर्वदा तुझा एक वास होऊन राहलो. तू सांगितलंस ते काम मी केले. तरी तू मला सोडून गेलीस. हा न्याय झाला का? माझ्यावर तुझं प्रेम होते, म्हणून तू स्वतः माझ्याजवळ आलीस. मग तू मला सोडून कशी काय गेलीस? तुझं प्रेम शाश्वत आहे असेच मी समजत आलो. मला वा दुःखसागरात लोटून तू निघून गेलीस का?”

त्याचा भ्रम दूर करण्यासाठी ऊर्बशी त्याला म्हणाली—“आमच्या जातीतल्या अस्तरांना प्रेम कसलं जालं आहे? माझ्यासाठी दुःखी होऊ नकोस. तू जा आणि राज्यकारभार पहा.” असे सांगून ती निघून गेली.

पुढरबाची जी गत झाली तीच आपली होते की काय या ओतीने व्यागाने घुवाची-कडे पाहून विचार केला. धृताचीने सुद्धा विचार केला की व्यास आपल्याला कधी शाप देईल या विचाराने ती एका मादी पोपटाचे रूप घेऊन उडून गेली. त्यासाला त्यामळे

शिवला. पुढरबा नानावस्थेत असल्याचे ऊर्बशीला कळावं यासाठी त्याच्या अंगावर प्रकाश पडेल अशा धुकतीने शंखबाच्या आदेशाने वीज चमकली. मंदरांना परत घेऊन येत असता पुढरबा नानावस्थेत असल्याचे पाहून ऊर्बशी त्याचे पाय घळन म्हणाली—“मी पहिल्यानेच आपली गत सांगितली होती. तू बचन मग केलंस आतां तुल्या-बरोबर राहणे मला शक्य नाही. आता मला गेलंच पाहिजे. मला बिसरु नकोस?”

ऊर्बशीने स्वर्गलोकी प्रस्थान करतांच पुढरबा तिच्या विरहाने दुःखी झाला. त्याला बुद्धिभ्रम झाला. तो ऊर्बशीचे स्वरूप कळत नित्या प्रेमाच्या गोष्टी आठवून खप

फार विरहाप झाला. त्याचा परिणाम बसा झाला की न्यास बन्नीसाठी अरणीवर अरणीने आघात असतां अरणीतून शुकाचा जन्म झाला.

पितापुत्र

व्यास शुकाला पाहून विचार करू लागले—“हा काय चमत्कार आहे! ह्या शंकराची कृपा ब्रह्माची.” ते आपल्या मुलाला गंगेवर घेऊन गेले व त्याला स्नान घालून त्यांनी त्याचे जातकर्म वगैरे संस्कार केले. आकाशात वेनांनी बुडुभी बाजविली आणि जमिनीवर पुष्पवृष्टी झाली. तार-दादींनी गान केले आणि रेखादीनी नृत्य केले.

पोपटाचे रूप घेतलेल्या स्त्रीच्या कारणाने जन्मलेल्या व्यासांच्या मुलाला शुक्र हे नाव प्राप्त झाले, मुलगा लहानाचा मोठा झाला. शुकासाठी वाकाशातून हरिणाजिन, फुलांचा हार व कमंडलू घेऊन पडले. व्यासांनी आपल्या मुलाचा उपनयन संस्कार केला. शुक्र विद्याभ्यास संपल्यावर गुरुदक्षिणा देऊन व्यासांकडे परत आला.

विद्याभ्यास पुरा करून परत आलेल्या आपल्या मुलाला आर्लिगन करून व्यासांनी आनंदाने विचार केला की आता मुलाचे लग्न करून द्यावे. त्यांनी एका योग्य मुनि-कन्येला शोधून आणून शुकाला म्हटले—“वावा रे! तू सर्व वैद्वेदांगाना अभ्यास पूर्ण केलास. आता विवाह कर व सज्ज्यावादि कर. मुला पुत्रप्राप्ति होण्याची वेळ आहे ही. पुत्र संतान नसेल तर माणसाला सद्गती मिळत नाही. कीर्ती प्राप्त होत नाही. म्हणून एका कन्येची विवाह कर व पुत्र प्राप्ती करून घेऊन स्वतःला व प्रला सुखी कर आणि पितरांचे समाधान कर. मी सांगतो आहे त्याकडे दुर्लक्ष करू नकोस. कित्येक वर्षे तपश्चर्या केल्यानंतर मला तुम्ही प्राप्ती झाली आहे. तुझामुळे मला कीर्ती आणि सद्गती प्राप्त होईल अशी आशा मी मनात बाळगून आहे.”

ते ऐकून शुक्र पित्यास म्हणाला—“मला लग्न करावयाचे नाही. मला तत्त्वोपदेश करा. मला या संसारसागरात कां ठकलतां आहो? ”

मायावी मत्स्यकन्या

ब्रिटीशांचे राज्य असतांना एका शस्त्रागाराचा रामप्रताप नावाचा एक अधिपती होता. तो म्हणजे एक विशिष्ट प्राणीच होता. अनेक उंच विश्वासांवरोबर काही कुठचा सज्जुतीचा पगडा त्याच्या मनावर होता. त्याच्या होवयात एकदां काही शिरले की त्याच्या पासून किती नुकसान झाले तरी तो ते सोडीत नसे. म्हणून त्याला सगळा देशाच्या गंध्यांना व प्रजेला कित्येकदां विनाकारण पुष्कळ कष्ट सहन करावे लागत.

एकदां तो बंगाल प्रांतात प्रवासाना गेला असता तेथे त्याने तागाची म्हणजे जूटची लागवड होताना पाहिली. स्वदेशी परत येतांच आपल्या राज्यात तीच लागवड व्हावी या वाठी त्याने बळजबरीने संतकन्यांकडून तागाची लागवड करविली. त्याचा परिणाम असा झाला की तागाचे उत्पन्न सगळेच काम पोडे फार कावळ्यांच्या

तर जून झाले, पण ते खरेदी करायला कोणी मिळत नाही आणि देशात अन्नधान्याचा दुष्परिणाम पडला. त्यात प्रजेचे आर्थिक नुकसान झाले ते झालंच, प्रजेला वायला पुरेसे धान्य मिळणे कठीण झाले.

एकदां रामप्रतापला वाटल की कावळ्यांच्या दोन जाती आहेत—एक साधे कावळे व दुसरे ते महार कावळे. कावळ्यांची सारी जात म्हणजे शमशुलच. ते देशात राहिले तर देशावर केव्हा कोठून संकट येईल मगळे. म्हणून त्याने कावळ्यांचा संहार सुरू केला. जो कोणी गेलला कावळा आणून देईल त्याला इनाम देण्याची व्यवस्था केली. कित्येक लोकांनी पुष्कळसे कावळे एका मागून एक ठार करून आणले आणि इनाम मिळविले. पण परिणाम असा झाला की राज्यभर सर्वत्र धाग वाडली. सगळेच काम पोडे फार कावळ्यांच्या

कडून होई ते बंद पडले. राजधानीत सैल्येचा कापळयाची पाण साचली आणि राज्यभर कुचकट पाण येऊ लागली. तेव्हा कोठे राजाचे डोळे उघडले. परंतु आता कावळे कोठून येणार? म्हणून भरदेशातून श्री कोणी कावळे आणि त्याला प्रत्येक नावळेपाला अमुक हुतास दिले जाईल असे राजाने जाहीर केले. त्यामुळे पुष्कळ लोकांनी कावळे आणून देऊन खूप फायदा करून घेतला. असा होता हा रामप्रताप.

असला बुरूपणा त्याने अनेक वेळा केला आणि प्रजेचे फार मोठे नुकसान झाले तरी राजाने डोळे उघडले नाहीत. एकदा राम-प्रताप आपल्या मन्थाला म्हणाला-“मत्स्य-कन्येविषयी तुम्हांला काय वाटते?”

कधीच पाहिला नसल्याने काही सांगू शकणार नाही” मंत्री म्हणाला.

“मला काल रात्री स्वप्नात दिसली एक मत्स्यकन्या; तिचा वस्त्रा माग त्याचा व खालचा भागाचा होता. विचित्रच नाही ना?” राजाने विचारले.

रामप्रतापच्या राजवाड्यासमोर एक मोठे सरोवर होते. या सरोवरातले पाणीच राजधानीतल्या प्रजेला प्यायला मिळे. त्यात भासे सोडलेले होते. चांदण्या रात्री राम-प्रताप लहानशा होटील बसून सरोवरात विहार करायला जाई. मन्थ्याची तो मत्स्य-कन्येविषयी बोलला त्या दिवशी रात्री स्वच्छ चांदणे पडले होते. रामप्रताप एक

महिनस होऊन घेऊन सरोवरात अलविहार करण्यास एकटाच निघाला. परंतु तो मोठ्याच वेळात परतला आणि मन्थ्याला ताबडतोब बोलावून भाणण्यास त्याने निरोप पाठविला.

मंत्री आला राजा त्याला म्हणाला-
“मी आपल्या सरोवरात स्वप्नात पाहिलेल्या मत्स्यकन्येपेक्षा सुंदर मत्स्यकन्येला पाहिले. ती माझ्या होडीसमोरच आकाशात उडाली आणि पुन्हा पाण्यात अवृंथ झाली. मला ती स्पष्ट दिसली,-अर्घी त्याने न अर्घी माग! मला आत्ता ती पाहिले. ती पळून निसटून जाता काय नये. वासाठी सरोवराच्या चारीबाजूचा पाहूरा ठेवा आणि जाळे ठाकून तिच्या चरून आणायची व्यवस्था करा.”

“तो आपणांला भय झाला असोवा, भटाराज! एखाद्या मोठ्या मासाला पाहून तीच मत्स्यकन्या असावीसे काटले असेल आपल्याला. चांदण्यात तेवढे स्पष्ट कोठे दिसते?” मंत्री म्हणाला.

“अबून मला चाळीशी लागली नाही। श्री सांगितले तसे करा.” मंत्री म्हणाला. मत्स्य विभागाच्या तळांनी सर्व सरोवर चाळून काढले. हजारो मासे जाळ्यात सांपडले, परंतु मत्स्यकन्या मात्र सापडली नाही.

“सरोवरातले सर्व पाणी उपसून सरोवर कोरडे करून पहा.” राजाने आज्ञा केली तसे केले तर राजधानीभर सर्वत्र पाणीच पापी होईल, निवाप प्यायला एक थेंबही

पाणी न मिळाल्याने भ्रजा तडकडून मरेल, वगैरे गोष्टी सांगून मंत्र्याने राजाचे मन वळवून पहायचा प्रयत्न करून राहिला. परंतु राजा मानायला तयार नव्हता. मत्स्यकन्या आपून दाखवा, असा त्याने ठट्टेच धरला.

"जो हुकुम महाराज! सरोवरातले पाणी अठविण्याची श्रद्धेच्या करामत्या दोन तीन दिवस आगतील शिवाय सरोवर चांगले चाटून काढने आहे आणि माशाचे पिल्लूसुद्धा उरले नाही. मत्स्यकन्या कोठून ल कधी येणार? हे दोनतीन दिवस विचार करून पहा, -आपल्याला हा भ्रम तर लागला नाही?" मंत्री म्हणाला.

राजा मंत्र्यावर विव्हाला मंत्री घरी परत आला. त्याच्या मोठ्या भावाचा मुलगा हलधर हा एक जादुगार होता व परचैरातून परत आला होता. त्याने मंत्र्याला तोंड उतरलेल्या स्थितीत घरी आलेला पाहून कारण विचारले आणि सर्व गोष्टी विचारून घेऊन म्हणाला- "तुमच्या राजाच्या दृग्धर्म होत असेल हे सिद्ध करून दाखविण्यासाठी मी एक यंत्र तयार केले आहे. तुम्ही जाऊन थोडा वेळ विश्रांती घ्या."

मंत्री सरोवराच्या खोलीत गेल्याबरोबर हलधरने तीन ईश लांब व एक इंच रुंदीचा वगद घेऊन त्याची मयोमय पट्टी केेली. नंतर घडीचा भाग एका काचेच्या ग्लासाच्या बुडाला चिकटविला. एक ठाटली घेऊन तिच्या मधोमध एक अर्ध्या रुपयाचे नाणें वर नाण्याचे चित्र दिसेल असे ठेवले आणि थोडे पाणी ओतले. नंतर काचेच्या ग्लासाच्या बुडाला असलेला वगद पेटविला आणि ग्लासात खूप पुर केला आणि ग्लास ताटलीतल्या नाण्यावर उपडा ठेवला. आता ग्लासाच्या कडेच्या भाजूने पाहिले तर नाणें मोठे झालेले विसू लागले.

हलधरने बुलत्याला बोलावून विचारले- "काका, ताटलीत किती रुपये आहेत हे?" मंत्र्याने लक्षपूर्वक पाहून म्हणले- "एकच रुपया आहे की रे!"

"एकच रुपया आहे, वास्तू नाहीत नवकी सांगता बॅईल का?" हलधरने विचारले.

"होय!" मंत्री म्हणाला. "तुम्हाला भ्रम झाला आहे! तो रुपयाच नाही मूर्ख!" असे म्हणत हलधरने काचेचा ग्लास उचलून पाण्यातले अर्ध्या रुपयाचे नाणें काढून दाखविले. तो केवळ दोळ्यांचा भ्रम होता, हे सांगायला हरकत नव्हती.

ती भ्रम कसा होतो हे हलधरकडून विचारून घेऊन मंत्र्याने ते यंत्र जसेच्या तसेच नेऊन राजासमोर ठेवले व विचारले- "महाराज! आपल्याला याच्यात किती रुपये दिसतात?"

"एक रुपया आहे असा कमी दिसते, असे वाटले की तुम्हाला?" राजाने विचारले.

"कमा करा, महाराज! माझ्या पुताच्याने मला असाच प्रत्य विचारला होता तेव्हा आपण सांगितले तेच उत्तर मी दिले.

मला दृग्धर्म झाला असल्याचे त्याने सांगितले. आपल्याला माझ्यापेक्षा चांगले दिसत नाही का? आपल्याला दृग्धर्म होण्याच कारण नाही, होय की नाही? म्हणूनच आपल्याला मी विचारले. ग्लासातील वास्तविक काय आहे, ते कुण करून पहावे!" मंत्री म्हणाला.

राजाने चढविशी ग्लास उचलला. ताटलीत अर्ध्या रुपयाचे नाणें होते.

राजा अवाक होऊन पहात राहिला. नंतर स्वतः म्हणाला- "म्हणजे माझ्या दोळ्यांनीसुद्धा मला पसविले म्हणावयाचे! कदाचित मी पाहिलेली मत्स्यकन्या असाच दृग्धर्म तर जसेल?"

"का पसेल महाराज! त्या पूर्वीच्या रात्री आपण स्वप्नात मत्स्यकन्या पाहिली होती म्हणालात, होय ना? आता सरोवर अठविण्याची गरज उरली नाही, म्हणावयाचे का?" मंत्र्याने विचारले.

राजाने नकारार्थी यान हलविली. मंत्र्याचा जोव बांडघत पडला.

